

Kvalitet inom IV
– hela skolans ansvar

MYNDIGHETEN FÖR
SKOLUTVECKLING

Kvalitet inom IV
– hela skolans ansvar

Beställningsadress:

Liber Distribution
162 89 Stockholm

Tfn: 08-690 95 76

Fax: 08-690 95 50

E-post: skolutveckling@liber.se

Beställningsnr: 006:169

ISBN: 978-91-85589-27-2

ISSN: 1651-9787 2006:56

Grafisk formgivning: Typisk Form designbyrå

Omslagsbild: Gustav Hansson / Bildhuset

Innehåll

Förord	7
1. Inledning	9
2. En gymnasieskola för alla?	11
Uppföljning bot mot sysslolöshet	11
"Utbildningslinjen" vinner terräng	12
Gymnasieutbildning åt alla	12
Ökad tillströmning till IV	13
Färre från IV till nationella program	13
Avveckling eller utveckling	14
Grundskolan ska göra IV överflödigt	14
3. Forskning om förändring – att utveckla skolan	16
Framgångsfaktorer	16
Skolutvecklingens ramar	17
4. Utbildning på heltid och utveckling av kvalitet	20
En heterogen elevgrupp på IV	20

Orsaker till misslyckanden	21
Vilka och hur många går på IV, PRIV och IVIK?	21
Måluppfyllelse på IV	22
Behöriga elever på IV – "väntare och "avhoppare"	22
"Nyanlända" elever	22
Kvalitet på IV och nationell likvärdighet även för IV-elever	23
5. Systemrelaterade kvalitetskriterier	
– Att skapa förutsättningar för alla elever	25
Gymnasieskolan måste dimensioneras för PRIV	26
Inkludering eller segregering	28
Samverkan	31
IV axlar även introduktionsansvaret	41
IVIK	41
6. Processrelaterade kvalitetskriterier – Att arbeta med alla elevers utveckling och lärande	44
Lärarkompetens och kompetensutveckling	45
Individualisering	46
Motivation och lärande	50
Elevsyn och förhållningssätt	56
Litteratur	64
Handlingsplan	66
Bilaga – Lagar och förordningar som styr IV	68

Förord

Detta stödmaterial har tillkommit inom ramen för regeringsuppdraget till Myndigheten för skolutveckling att stödja kvalitetshöjning inom individuella program, fortsättningsvis IV. Uppdraget gavs i samband med lagändringen som medförde att kommunerna från och med den 1 juli 2006 är skyldiga att erbjuda utbildning på heltid. Materialet lyfter fram exempel på hur man i olika kommuner arbetat med IV, både med det inre arbetet och med de yttre förutsättningarna. Vi har gjort nedslag vid ett antal skolor för att belysa olika aspekter av kvalitetsutveckling.

Vi vill inte peka ut vad som är rätt eller fel utan visa på olika vägar att ge det som skollagen föreskriver – en likvärdig utbildning för alla barn och ungdomar, oberoende av kön, geografisk hemvist eller sociala och ekonomiska förhållanden. Vi vill lyfta fram lärande exempel på hur grundläggande demokratiska värden kan tillämpas inom ramen för IV.

Från forskning och erfarenheter har kvalitet inom IV definierats. Kvalitet kategoriseras och beskrivs som systemrelaterade och processrelaterade kriterier. De är beroende av varandra. De kvalitetskriterier som ligger till grund för arbetet med kvalitetsutveckling inom gymnasieskolans individuella program ligger också till grund för upplägget av detta material.

Skribenter av rapporten har Bo Silfverberg och Sara Knöfel varit. Vi vill rikta ett stort tack till alla de verksamma ute i landet som bidragit till materialet med sin rika erfarenhet, klokhet och stora engagemang.

De gymnasieskolor med individuella program vi besökt är Navet, Skol- och ungdomsenheten i Nyköpings kommun, Virginska skolan i Örebro kommun, Kvarngymnasiet i Järfälla kommun, Exist gymnasieskola, Kvinnoforum, Stockholms stad, De La Gardiegymnasiet i Lid-

köpings kommun, Edströmska gymnasiet i Västerås kommun, Västermalmsskolan i Sundsvalls kommun, Uvengymnasiet i Uppsala kommun samt IV Resursenheten vid Bellevuegymnasiet i Malmö stad.

Förhoppningsvis kan stödmaterialet bidra till samtalet om kvalitetsutveckling av individuella program. Med hjälp av diskussionsfrågorna och mallen till handlingsplan kan det användas som ett verktyg för förändringsarbete.

Kjell Hedwall
Avdelningschef

Sara Knöfel
Expert

ANVÄND MATERIALET SÅHÄR:

STÖDMATERIALET ÄR AVSETT ATT KUNNA ANVÄNDAS I FLERA SAMMANHANG I SKOLANS VÄRLD. DET RIKTAR SIG TILL SÅVÄL BESLUTSFATTARE PÅ OLIKA NIVÅER SOM TILL PERSONAL I VERKSAMHETEN.

EFTER FLERTALET AVSNITT FINNS SAMTALSFRÅGOR. TANKEN ÄR ATT RESONEMANGEN KAN LEDA TILL EN SLUTSATS, TILL EXEMPEL DET HÄR MÅSTE VI FÖRDJUPA OSS I GENOM ATT ORDNA EN STUDIECIRKEL, ELLER DETTA MÅSTE VI ÄNDRA PÅ...

GENOM ATT FÖRA KONKRETA SLUTSATSER FRÅN VALDA FRÅGESTÄLLNINGAR TILL MALLEN PÅ SIDAN 66 KAN RESULTATET BLI EN HANDLINGSPLAN FÖR DET FORTSATTA ARBETET MED UTVECKLING AV KVALITETEN INOM IV.

Inledning

I avslutningen av antologin Skolutvecklingens många ansikten¹ kan man läsa:

”I skolans barndom för ca 160 år sedan hade man i huvudsak två förklaringar till att elever inte uppnådde så goda resultat som de borde. Antingen var de idioter eller så var de lata. Om de var idioter var det inget att göra och var de lata så klippte man till dem. Idag har vi insett att vi i betydligt högre grad kan hjälpa barn och ungdomar i deras lärande och utveckling genom förändringar i deras lärmiljö.”

Frågan är om inte denna tilltro till samtidens insikter är väl optimistisk. I Skolverkets skrift Utan fullständiga betyg² framgår att förvaltningschefer och rektorer ofta framhåller individrelaterade faktorer³ som de främsta orsakerna till att elever lämnar grundskolan med ofullständiga betyg. Endast ett fåtal pekade på behovet av utvecklade arbetsmetoder och arbetssätt.

I arbetet med detta stödmaterial har vi mött elever som vittnar om att det ofta anses vara eleven som ska förändras – inte skolan.

Vi mötte Hakim som lämnade grundskolan med 15 poäng som meritvärde, alla i idrott. Han har tävlat i ungdomslandslaget i brottning och är nu på väg till en proffsplats i ett tyskt lag. Hakim går på IV i Bellevuegymnasiet i Malmö, 40 minuter med buss från Rosengård där

---

¹ Myndigheten för skolutveckling

² Skolverket 2002, rapport 202

³ T.ex social problematik, inlärningsproblem, motivationsproblem, valproblematik eller utländsk bakgrund

han och de flesta andra elever på Bellevuegymnasiet bor. Han har inte många fler poäng nu, men en helt annan syn på skolan:

– Jag vill gå här sex år, utropar han, för det här är bästa skolan i hela världen.

– Varför är den det?

– För de bryr sig! Om man inte kommer till skolan så ringer de, direkt på morgonen.

Och så träffade vi Johanna i Järfälla som i grundskolan aldrig kände sig som en av lärarens favoriter. Hon fick IG i engelska:

– Här har jag efter ett halvår fått VG på grundskoleengelskan, säger hon med triumf i rösten.

Oavsett vilka faktorer som påverkar elevernas förhållande till skolan har skolan att på grundval av sitt uppdrag förhålla sig till de elever som finns.

Till IV ska i princip de elever komma som lämnar grundskolan utan godkänt i svenska/svenska som andraspråk, matematik eller engelska. I praktiken kommer genom avhopp från nationella program många fler. Kvaliteten på IV behöver höjas men IV verkar inte i ett vakuum. Den höjning av kvaliteten som krävs för att fler elever ska över till och fullföljer ett nationellt program ställer stora krav på organisation och nytänkande inom såväl IV som övriga gymnasieskolan, grundskolan och det omgivande samhället.

2.

En gymnasieskola för alla?

Sedan 1970-talet har tanken att gymnasieskolan ska vara till för alla slagit rot i svensk utbildningspolitik. IV har tillkommit för att den ambitionen ska bli verklighet.

IV:s historia och förhistoria är således historien om hur uttrycket ”en skola för alla” har tolkats. Uttrycket har levt och förändrat innebörd mot bakgrund av de senaste 30 årens utveckling på arbetsmarknaden. Den utmärks av en växande ungdomsarbetslöshet och ökade svårigheter att få jobb utan utbildning på gymnasienivå.

UPPFÖLJNING BOT MOT SYSSLÖSHET

I den snabba välfärdsutvecklingen efter andra världskriget var situationen på arbetsmarknaden en annan. Så sent som i början av 1970-talet antogs cirka var tredje elev som slutade nian kunna gå direkt till en anställning i stället för att börja i gymnasieskolan. Men det ekonomiska klimatet blev kärvare. Tröskeln till arbetsmarknaden höjdes. Både ålder och utbildning blev vanliga krav på den som sökte arbete.

Vid mitten av 1970-talet hade ungdomsarbetslösheten växt fram som ett allvarligt hot. Kommunerna fick 1976 ansvar för att tillsammans med arbetsförmedlingen följa upp sina ungdomar två år efter grundskolan. Till dem som då inte gick i skolan eller hade arbete skulle kommunen erbjuda studie- och yrkesorientering och sysselsättning. Målet var att ungdomarna så snart som möjligt skulle arbeta eller studera. Fokus var mer på arbetslivet än på kunskapsinhämtning. Därmed framstod det kommunala uppföljningsansvaret som ett alternativ till gymnasieskolan.

”UTBILDNINGSLINJEN” VINNER TERRÄNG

1980 gav den så kallade ungdomsgarantin skolan ansvar för ungdomarnas utbildning eller sysselsättning upp till myndighetsåldern. Därefter skulle det vara arbetsförmedlingens ansvar.

Fortfarande stod både skola och arbetsförmedling för åtgärderna för omyndiga ungdomar som inte studerade eller arbetade. Skolan svarade för arbetsmarknadsanpassade specialkurser och arbetsförmedlingen förmedlade ungdomsplatser som arbetsmarknadens parter inrättat genom avtal.

1983 samlades allt ansvar för uppföljning och åtgärder för omyndiga under skolans hatt. Genom att ett statsbidrag för utbildningsinslag knöts till ungdomsplatserna började ”utbildningslinjen” och ”arbetslinjen” växa ihop. Under resten av 1980-talet förstärktes fokus på utbildning genom att allt fler ungdomar inom uppföljningsansvaret började i gymnasieskolan, bland annat till följd av bestämmelser 1985 om att 16- och 17-åringar skulle prioriteras vid intagning till gymnasieskolan.

Från år 2005 gäller att en kommun skall hålla sig informerad om ungdomar upp till 20 år som inte går i gymnasieskolan eller är sysselsatta. Syftet är att kommunen ska kunna erbjuda ungdomarna lämpliga individuella åtgärder.

GYMNASIEUTBILDNING ÅT ALLA

I början av 1990-talet formulerades den politiska ambitionen att alla ungdomar skulle få en fullständig gymnasieutbildning. Det kommunala uppföljningsansvaret för 16- och 17-åringar ersattes 1991 av ett utbildningsansvar. Kommunerna blev skyldiga att erbjuda alla ungdomar gymnasieutbildning fram till den 30 juni året de fyller 20.

I samband med att riksdagen 1991 beslöt om den gymnasiereform som ledde till dagens 17 nationella program beslöt riksdagen också att inrätta IV. Till skillnad från övriga program reglerades inte innehållet i IV generellt genom lag och förordning utan programmen skulle utformas just individuellt.

Målet med IV var tydligt inriktat på att ge kunskaper. Tanken var att elever efter särskilt stöd under ett år på IV skulle komma in på ett nationellt program. IV skulle kompensera dem som hade otillräckliga kunskaper, vägleda och motivera de omotiverade eller osäkra och stödja dem som inte kommit in eller avbrutit sina studier på ett nationellt program.

Inom IV rymdes även en möjlighet att specialutforma ett program

för en elev som sökte en gymnasieutbildning som inte rymdes inom ett nationellt program.

ÖKAD TILLSTRÖMNING TILL IV

Under perioden 1993–1997 gick drygt 5 procent av eleverna direkt från grundskolan till IV. 1998 infördes regler om behörighet till gymnasieskolan. För att ha rätt att söka till ett nationellt program skulle man från grundskolan ha med sig godkända betyg i svenska eller svenska som andraspråk, matematik och engelska. Andelen elever som rekryterades direkt från grundskolan till IV ökade samtidigt till 8 procent.

Som en effekt av ekonomiska neddragningar i grundskolan under 1990-talet ökade antalet elever som saknade godkänt i minst ett av de behörighetsgivande ämnena. Andelen elever som kom direkt från grundskolan till IV ökade därmed och var 2004 11 procent.

Rekryteringen till IV har till en väsentlig del också skett genom avhopp från de nationella programmen. 2004 kom hälften av eleverna på IV genom avhopp.

FÄRRE FRÅN IV TILL NATIONELLA PROGRAM

Verkligheten har visat att gymnasieskolan – trots IV – inte är till för alla. Den utbildningspolitiska avsikten med IV har äventyrats av den ökande tillströmningen av elever både från grundskolan och genom avhopp från nationella program. IV har i praktiken kunnat fungera som ett alibi för de nationella programmen att inte erbjuda ”sina” elever en tillräckligt individanpassad utbildning.

Under senare delen av 1990-talet fortsatte cirka 30 procent av de elever som direkt efter grundskolan gick till IV på ett nationellt program efter ett år. Ungefär hälften av dessa lämnade senare gymnasieskolan med ett slutbetyg.

Betydligt färre bland de elever som hoppade av från ett nationellt program till IV återvände till ett nationellt eller specialutformat program. Prognosen för att dessa elever skulle lämna gymnasieskolan med ett slutbetyg visade sig vara sämre.

Över huvudtaget gick under senare delen av 1990-talet färre elever från IV till ett nationellt program. Samtidigt ökade andelen elever som fortsatte på IV ett andra år. Likaså ökade andelen elever som ”försvann” ur systemet.

AVVECKLING ELLER UTVECKLING

Det är uppenbart att kvaliteten på IV varierar mycket mellan olika kommuner vilket speglar hur olika man i kommunerna satsar på IV. Det framgick tydligt i början av 2000-talet att utbildning på IV varken var likvärdig i riket eller likvärdig med utbildning på nationella program.

Frågan om IV ska avvecklas eller utvecklas har diskuterats flitigt de senaste åren.

Gymnasiekommittén⁴ diskuterade en segregering respektive inkluderande integration och menade att en mer inkluderande organisationsstruktur vore att föredra.

2003 kom Gymnasiekommittén med förslaget att IV skulle läggas ned och att obehöriga elever i stället skulle få söka och antas preliminärt till valda nationella program för att där följa en individuell studiegång. Lärarlagen på nationella program skulle förstärkas med kompetens från IV för att klara uppgiften.

Regering och Riksdag gick dock inte på gymnasiekommitténs linje. 2004 kom Regeringens proposition *Kunskap och kvalitet – elva steg för utvecklingen av gymnasieskolan*⁵ där det föreslogs att individuella program skulle behållas. Regeringens bedömning var att behörighetsreglerna skulle ligga fast. Kvaliteten inom individuella program var dock inte tillfredsställande och behövde därför utvecklas.

Därför föreslog Regeringen kvalitetsutveckling av gymnasieskolans individuella program och att utbildningen ska bedrivas på heltid för att i sin omfattning vara likvärdig med den som erbjuds på nationella program. 1 juli 2006 trädde en lagändring om heltidsutbildning på IV i kraft. Samtidigt förespråkades att IV i första hand ska förbereda obehöriga elever för övergång till nationella program och att IV-eleverna i högre grad än tidigare ska erbjudas att genomgå programinriktat IV, så kallat PRIV.

GRUNDSKOLAN SKA GÖRA IV ÖVERFLÖDIGT

Den nya regering som tillträdde hösten 2006 har i budgetpropositionen för 2007⁶ aviserat en nedläggning av IV på sikt men menar att IV ska finnas kvar i avvaktan på att behovet av de individuella programmen avtar.

---

⁴ SOU 2002:120 Åtta vägar till kunskap

⁵ Proposition 2003/04:140

⁶ Prop. 2006/07:1

Tanken är att kommunerna ska överföra IV-resurserna till grundskolan:

”För elever som riskerar att inte nå grundskolans mål är det viktigt att ett individanpassat stöd sätts in så tidigt som möjligt. Genom denna inriktning ges de kommunala skolhuvudmännen möjlighet till en alternativ användning av de resurser som de i dagsläget satsar på de individuella programmen. Genom att uppmuntra en tidig satsning i grundskolan och ge den ett tydligt ansvar för att eleverna når behörighet för ett nationellt eller specialutformat program bör behovet av särskilning för elever som inte nått gymnasiebehörighet minska.”
(Prop. 2006/07:1 s. 103)

Lagändringen om utbildning på heltid inom IV kvarstår dock tillsvidare och det gör även det tidigare riksdagsbeslutet 2006 att fristående skolor ska ges rätt att anordna IV.

ATT RESONERA OM:

1. HUR HAR IV UTVECKLATS GENOM ÅREN I ER KOMMUN?
2. HUR SER SAMBANDET I ER KOMMUN UT MELLAN FÖRÄNDRINGAR PÅ ARBETSMARKNADEN OCH HUR IV HAR UTVECKLATS?
3. HUR STOR DEL AV DEM SOM GÅR PÅ IV HOS ER FULLFÖLJER UTBILDNING INOM GYMNASIESKOLAN?
4. VILKA BLIR KONSEKVENSERNA I ER KOMMUN AV ATT GRUNDSKOLAN SKA RUSTAS FÖR ATT MINSKA BEHOVET AV IV:S VERKSAMHET?

 Detta tar vi med till handlingsplanen på sidan 66:

ATT LÄSA VIDARE:

- SOU 2002:120, *Åtta vägar till kunskap*
- Skolverket 2001, *Programbäfte IV 2000:2*
- Prop. 2003/04:140, *Kunskap och kvalitet – elva steg för utveckling av gymnasieskolan,*

3.

Forskning om förändring – att utveckla skolan

FRAMGÅNGSFAKTORER

Forskning om vad som gör enskilda skolor framgångsrika eller effektiva har en hel del att lära den som ska höja kvaliteten på IV. Docent Lennart Grosin är en av pionjörerna i Sverige inom den forskningsinriktning som handlar om "school effectiveness". Han pekar på några framgångsfaktorer⁷ bakom en effektiv skola. Dessa framgångsfaktorer är allmängiltiga och gäller för grundskolan såväl som för gymnasieskolans nationella och individuella program.

Ett *professionellt ledarskap* som är tydligt, demokratiskt och inriktat på pedagogik och didaktik. Ett sådant ledarskap kan förmedla gemensamma visioner och mål. Lärarna kan göras delaktiga i utformandet av skolans kultur och struktur. Ledarskapet ska bidra till enighet kring skolans uppdrag, samsyn kring värderingar och konsekvens i hur verksamheten genomförs.

Lärarna är viktiga. I framgångsrika skolor fungerar de som förebilder och lyckas förmedla en anda av respekt och ömsesidigt förtroende. Det mest framträdande draget hos en skicklig lärare är att hon har en bred repertoar av undervisningsmetoder och ett vitt spektrum av interaktionsstilar och strategier. Undervisningen är målinriktad, väl förberedd och strukturerad med tydliga ramar för elevernas eget ansvar samt i varje arbetspass koncentrerad till några få frågeställningar.

I framgångsrika skolor råder ett *varmt och ombäändertagande klimat* som är positivt för inläring. Eleverna känner sig uppskattade som människor och deras inflytande, ansvarstagande och självständiga läran-

---

⁷ Myndigheten för skolutveckling, 2003, *Skolutvecklingens många ansikten*

de uppmuntras. De vuxna i skolan har och demonstrerar höga förväntningar på elevernas uppförande och lärande oavsett social bakgrund med utgångspunkten att alla kan lära. De normer som råder är tydliga.

Kunskapsmålen prioriteras i en framgångsrik skola. Att utnyttja undervisningstiden maximalt i stället för att tillåta att lektioner slutar före utsatt tid kan vara ett sätt att förmedla budskapet att kunskapsmålen är prioriterade och att alla har förutsättningar för att nå dessa mål.

SKOLUTVECKLINGENS RAMAR

För att höja kvaliteten på IV krävs skolutveckling. Gunnar Berg är professor i pedagogik vid Dalarnas och Mälardalens högskolor och har under lång tid studerat skolutveckling ur ett utbildningssociologiskt perspektiv. Han har studerat skolans roll som institution i samhället och hur den fungerar som organisation. Han menar att skolutveckling måste utgå från skolornas egna behov och förutsättningar. Därför bör personalen själv analysera sin skolorganisation för att finna och erövra sitt friutrymme.

Särskilt bra förutsättningar på IV

Gunnar Berg berättar om en religionslärare som han en gång intervjuade. Han hade fått uppgiften att undervisa elva elever i grundskolan med anpassad studiegång i religionskunskap.

– Han sa: *Där stod jag med elva busar, de flesta med fötterna på bordet. Någon rökte. Jag undrade hur jag skulle kunna lära dem någon religionskunskap.*

– Läraren förstod snart att läroboken inte skulle vara till mycket hjälp. I stället bestämde han sig för att dra igång en aktivitet på temat liv och död. Han började med att läsa högt ur Bröderna Lejonhjärta. Snart hade de flesta fötterna åkt ner från borden och eleverna lyssnade uppmärksam och sedan gick det att arbeta.

Gunnar Berg hade frågat läraren om han inte kunde arbeta så i sin övriga undervisning i vanliga klasser – då kanske det skulle behövas mindre anpassad studiegång.

– Svaret blev, säger Gunnar Berg: *Det kan jag ju inte! Hur skulle jag då hinna gå igenom vad kursplanen föreskriver...*

– Den läraren hade uppenbarligen tittat för djupt i regelboken.

Gunnar Berg tror att det kan finnas bättre förutsättningar för skolutveckling på IV än på andra håll i gymnasieskolan. På IV arbetar man

ofta med elever som kräver något utöver det vanliga. Toleransen för att jobba på ett annat sätt är därmed högre. Risker torde vara mindre för att den vill göra något annorlunda blir utfryst och mobbad för det.

Frirummet vidgas...

Skolan har att utföra såväl skrivna som oskrivna uppdrag. Dessa sätter yttre gränser för skolans verksamhet. De interna skolkulturer som präglar skolans organisation sätter de inre gränserna för skolans vardagsarbete. Mellan de yttre och inre gränserna finns ett frirum för skolutveckling. Skolutveckling handlar om att upptäcka och erövra detta frirum. Detta utrymme ser av naturliga skäl olika ut från skola till skola.

Genom decentralisering, avreglering, kommunalisering och införande av mål- och resultatstyrningssystem har avvägningen mellan officiella värderingar och inofficiell styrning flyttats till klassrumsnivå och vilar i praktiken på skolpersonalens axlar.

– Övergången från en regel- till en mål- och resultatstyrd skola innebär att frirummet ökar, säger Gunnar Berg. Skolan har idag formellt en större möjlighet att handla själv jämfört med tidigare. Därmed inte sagt att man använder sig av det.

... men används det?

Gunnar Berg säger att 30 år med skolutveckling har lärt honom att när staten formellt sett ökar handlingsutrymmet för skolorna så motsvaras det inte alltid automatiskt av att det händer särskilt mycket. Det finns kartläggningar som visar att bara en av tio skolor gjorde något väsentligt annorlunda under 1990-talets avregleringsperiod än dessförinnan.

Vill man åstadkomma skolutveckling måste man alltså hitta både de yttre och de inre gränserna. En metod för att hitta de inre gränserna som samtidigt innebär att man kan upptäcka viktiga utvecklingsområden kallar Gunnar Berg för kulturanalys.

Skolutveckling – en maktkamp

Gunnar Berg menar att skolutveckling handlar om en maktkamp.

– Frirummet är inte något man får gratis utan något som man måste erövra. Det kan krävas både blod, svett och tårar.

I varje skola, menar han, finns intressen som gör sig gällande och som

avgör arten och graden av skolans verksamhet. Det ligger någons intresse bakom förhållandet att verksamheten utförs på samma sätt som den alltid gjorts.

– Den som vill åstadkomma skolutveckling måste utmana dessa intressen, säger han. Därför måste de som vill driva skolutveckling vara starka.

Det finns också en stor risk med att ta initiativ till skolutveckling. Lyckas man inte ta makten blir följden ofta att friutrymmet minskar för en lång tid framåt.

– En skolutveckling i syfte att erövra frirummet för elevernas bästa kan vändas i sin motsats.

Talet om maktkamp kan låta brutalt men det är – menar Gunnar Berg – ett sätt att tydliggöra att utveckling inte är någon söndagspromenad, något som man i allmänhet gör i största samförstånd.

ATT LÄSA VIDARE:

- Myndigheten för skolutveckling, *Skolutvecklingens många ansikten*
- Arbetslivsinstitutet, Föreläsningsföreläsning 2005, Ulla Kindenberg, *Att så för framtiden: en berättelse om vardagsförbättringar i skolan genom kulturanalys*

ATT RESONERA OM:

1. HUR SER ERA ERFARENHETER AV SKOLUTVECKLING UT? VARFÖR?
2. VILKA "FRAMGÅNGSFAKTORER" SKULLE NI BEHÖVA UTVECKLA?
3. VILKA OSKRIVNA UPPDRAG PÅVERKAR ER VERKSAMHET?
4. VILKA INRE GRÄNSER FÖR SKOLUTVECKLING SÄTTS AV DEN KULTUR SOM RÅDER I ER SKOLA?

 Detta tar vi med till handlingsplanen på sidan 66:

4.

Utbildning på heltid och utveckling av kvalitet

Behovet av att utveckla kvaliteten inom IV har uppkommit på grund av att allt fler elever går på IV, alltför få av dem går ett programinriktat individuellt program (PRIV) och alltför få elever går över till och fullföljer ett nationellt program.

Som utgångspunkt för kvalitetsutveckling beskrivs här den nationella bilden av IV enligt den senast publicerade statistiken (läsåret 2005/06).

EN HETEROGEN ELEVGRUPP PÅ IV

På gymnasieskolans individuella program går både elever som saknar och som har behörighet för att söka till ett nationellt program.

De som har behörighet men ändå går på IV har antingen inte kunnat välja studieinriktning eller så har de inte kommit in på önskat nationellt program. Då har de i stället blivit "väntare" på IV. En annan grupp behöriga elever som går på IV är "avhoppare", det vill säga elever som antingen av egen vilja eller på grund av för höga krav lämnat ett nationellt program som de först kommit in på.

De "egentliga" IV-eleverna, som saknar godkänt i minst ett av grundskolans ämnen svenska/svenska som andraspråk, engelska eller matematik, utgör en heterogen grupp. En del är väl motiverade och har små förkunskapsbrister. Andra har studiesvårigheter och stora kunskapsluckor. En del elever har motivationsproblem, är "skoltrötta" och vill hellre arbeta. En grupp elever har utländsk bakgrund och har kommit till Sverige under de senaste fyra åren.

ORSAKER TILL MISSLYCKANDEN

Det finns genom olika utredningar kunskap om orsaken till de problem som ska åtgärdas⁸. Orsakerna går förenklat att dela in i individ-, process och systemrelaterade förklaringar. En poäng med att betrakta orsakerna till elevernas eller skolans misslyckande på det viset är att det tydliggör vilka orsaker som skolan kan respektive inte kan påverka.

De *individrelaterade orsakerna* kan handla om att eleverna har medicinska, psykiska eller sociala svårigheter, är sent anlända⁹ eller har inlärningsproblem.

Processrelaterade orsaker är sådana som skolans personal kan påverka och handlar om problem i skolmiljön. Det kan handla om relationer, brist på stöd och kompetensutveckling, arbetssätt, låg ambitionsnivå och resultatförväntan, brister i modersmålsundervisning och studiehandledning på modersmålet samt brister i hur skolan arbetar med elever med funktionshinder eller olika diagnoser.

Systemrelaterade faktorer är till exempel betygssystemet och behörighetsregler men kan omfatta allt från de nationella styrdokumentens krav till hur kommuner och skolläring organiserar verksamheten inom och mellan skolformer.

VILKA OCH HUR MÅNGA GÅR PÅ IV, PRIV OCH IVIK?

Läsåret 2005/06 går 14,5 procent (20 798) av alla elever i gymnasieskolans första år på IV vilket gör IV till det andra största programmet efter samhällsvetenskapsprogrammet åk 1.

7,4 procent (26 568) av samtliga elever i gymnasieskolan går på IV vilket gör IV till det tredje största programmet efter samhällsvetenskapsprogrammet och naturvetenskapsprogrammet. Av dessa är 43 procent kvinnor och 57 procent män.¹⁰ 37 procent av eleverna på IV har utländsk bakgrund (att jämföra med 15 procent för samtliga nationella program).

Av det totala antalet elever på IV (26 568), går 22 procent på pro-

---

⁸ Skolverket, Rapport 202, Utan fullständiga betyg

⁹ Ungdomar som vid ankomsten till Sverige börjar något av grundskolans sista år eller börjar direkt i gymnasieskolan

¹⁰ Inkluderar elever födda utomlands samt elever födda i Sverige med båda föräldrarna födda utomlands

¹¹ Introduktionskurser för invandrare inom ramen för det individuella programmet

graminriktat IV och 10 procent på IVIK¹¹. 17 män och 1 kvinna går lärlingsutbildning (IVLL).

MÅLUPPFYLLELSE PÅ IV

Andelen elever som ej har behörighet till gymnasieskolan 2005/06 är 10,5 procent, en förbättring från 10,9 procent 2004/05.

Andelen elever på IV som fullföljt utbildning på gymnasieskolan inom fyra år är (för nybörjare 2002) 19 procent. Av de elever som gått PRIV är andelen 29 procent.

BEHÖRIGA ELEVER PÅ IV – "VÄNTARE" OCH "AVHOPPARE"

2005 hade sammanlagt 45 procent av eleverna på IV åk 1 behörighet att söka nationella program, så kallade väntare och avhoppare.

Av det totala antalet elever första årskursen på IV åk 1 (20 798 elever) kom 51 procent direkt från grundskolan (10 664 elever). 11 procent av dessa elever (1 136 elever) hade behörighet att söka ett nationellt program men valt IV, ofta för att vänta på att komma in på "rätt" program.

39 procent av eleverna på IV åk 1 (8 197 elever) hade avbrutit ett nationellt program och har även de behörighet.

"NYANLÄNDA" ELEVER

Våren 2003 lämnade knappt 16 000 elever med utländsk bakgrund grundskolan. Av dessa var cirka 10 procent, 1 700 elever, sent anlända.

En kartläggning 2004 av sent anlända elever i grund- och gymnasieskolan¹² visar på förbättrade resultat jämfört med tidigare. 42,5 procent av de sent anlända slutar grundskolan med behörighet till gymnasieskolans nationella program. I gymnasieskolan fullföljer 35 procent av de sent anlända eleverna sina studier inom fem år. De elever som fullföljer sina gymnasiestudier får relativt goda betygspoäng.

---

¹² Myndigheten för skolutveckling, *Vid sidan av eller mitt i*

Men sent anlända elever uppger i högre grad än andra att de har psykosociala problem, trivs dåligt, är otrygga och upplever att skolan ställer för stora krav på dem.

KVALITET PÅ IV OCH NATIONELL LIKVÄRDIGHET ÄVEN FÖR IV-ELEVER

Regering och riksdag har bedömt att kvaliteten på utbildningen på IV varierar alltför kraftigt och att en ökning av kvaliteten på IV har stor betydelse för att fler ungdomar skall fullfölja en gymnasieutbildning. Därför skedde en lagändring som trädde i kraft 1 juli 2006 som ger även elever på IV rätt till utbildning på heltid:

Ett individuellt program skall först och främst förbereda eleven för studier på ett nationellt program eller ett specialutformat program. Utbildningen skall bedrivas i en omfattning som motsvarar heltidsstudier (ur Skollag, 5 kap 4b §).

Bakgrunden till denna utformning av lagtexten är att IV-elever tidigare saknat formell rätt att kräva utbildning av en viss omfattning eller med ett visst innehåll. Lagändringen syftar alltså till att minska variationerna mellan olika kommuner så att även IV-elever kan räkna med en nationellt sett likvärdig utbildningsstandard. Målet är att alla elever fullföljer en gymnasieutbildning¹³.

Till stöd för utveckling av kvaliteten på IV har landets kommuner fått ett ekonomiskt tillskott om 450 miljoner kronor per år. Myndigheten för skolutveckling har fått i uppdrag att stödja utvecklingsarbetet i kommunerna under 2005–2006.

I det utvecklingsstödande arbetet har kunskap och erfarenheter från gymnasieskolor med individuella program samlats in. Med forskning¹⁴ och tidigare undersökningar som bakgrund har ett antal kvalitetskriterier inom individuella program framtonat. Kvalitetskriterierna gäller både på systemnivå – hur verksamhetens förutsättningar utformas – och på processnivå – hur man lägger upp arbetet med eleverna.

---

¹³ Prop. 2003/04:140 s.51

¹⁴ Skolverket 2002, Gustafsson, Myrberg. Skolverket 2000, Ekholm, Blossing, Kåräng, m.fl

ATT LÄSA VIDARE:

- Myndigheten för skolutveckling, *Vid sidan av eller mitt i*
- Myndigheten för skolutveckling *Delredovisning av uppdraget om kvalitetsutveckling inom gymnasieskolans individuella program*, Dnr 2006:16,
- Skolverket 2001, Rapport 202, *Utan fullständiga betyg*
- Skolverket 2000, *Programhäfte IV* 2000:21

ATT RESONERA OM:

1. HUR ORGANISERAS GYMNASIESKOLAN FÖR ATT IV-ELEVERNA SKA ERBJUDAS UTBILDNING PÅ HELTID OCH I ÖKAD UTSTRÄCKNING GÅ ÖVER TILL STUDIER PÅ NATIONELLA PROGRAM?
2. HUR ANVÄNDS SKOLANS EXTRA RESURSER FÖR KVALITETSUTVECKLING?
3. HUR BRETT HAR KVALITETSUTVECKLINGSUPPDRAGET DISKUTERATS I ER KOMMUN OCH VILKA ROLLER HAR OLIKA AKTÖRER I ER KOMMUN I KVALITETSUTVECKLINGSARBETET?
4. HUR SKER INTRODUKTION AV NYANLÄNDA BARN OCH UNGDOMAR HOS ER – VILKEN ÄR SKOLANS ROLL?
5. VILKA ÄR DE FRÄMSTA HINDREN RESPEKTIVE FRAMGÅNGSFAKTORERNA I ER KOMMUN FÖR KVALITETSUTVECKLING INOM IV?

 Detta tar vi med till handlingsplanen på sidan 66:

Systemrelaterade kvalitetskriterier

– Att skapa förutsättningar för alla elever

Följande avsnitt ger exempel på hur verksamheten kan utformas i överensstämmelse med ett antal systemrelaterade kvalitetskriterier. De handlar om hur kommun och skolläring organiserar verksamheten inom skola och omgivande samhälle. Det är organisationen som ger förutsättningar för att verksamheten ska resultera i utbildning med hög kvalitet.

För att kvaliteten inom IV ska kunna utvecklas krävs en stödjande omgivning. IV verkar inte i ett vakuum utan samspelar med grundskolan varifrån en stor del av eleverna kommer. IV samspelar också med övriga gymnasieskolan, dels för att förhindra avhopp, dels för att de nationella programmen ska ta emot elever från IV.

För att ungdomar som kommer till IV ska finna rätt väg i gymnasieskolan utifrån sina förutsättningar krävs en helhetssyn på ungdomarnas situation i stort och på de enskilda individernas situation. Kontakt med andra samhällsorgan kan krävas och kontakt med elevernas familjer är nödvändig.

De systemrelaterade kriterierna för kvalitet kan sammanfattas på följande vis:

- Att alla elever erbjuds utbildning på heltid är en förutsättning för likvärdig utbildning men är inte tillräckligt för att garantera kvalitet. Verksamheten inom IV måste anpassas individuellt och kan inte ensidigt ägnas åt de behörighetsgivande ämnena.
- Att programinriktade IV (PRIV) anordnas, är sökbara och att hela gymnasieskolan dimensioneras utifrån alla elevers individuella önskemål, förutsättningar och behov.

- Att elevernas önskemål, förutsättningar och behov får styra organisationen. En mångfald av lösningar, grupper och inriktningar behövs för att undvika kollektiva lösningar.
- Att arbetsplatsförlagd praktik i första hand kursplanestyrts och genom validering, kvalitetssäkring och handledarutbildning görs till APU som ger gymnasiepoäng.
- Att begreppet målpuppfyllelse på IV vidgas och att ”flera vägar ut” skapas.
- Att samverkan sker mellan olika skolformer och program, sektorer, näringsliv och andra utbildningsanordnare för att
  - underlätta en helhetssyn på ungdomar
  - underlätta övergångar mellan grund- och gymnasieskola
  - underlätta PRIV
  - motverka olika skolkulturer
  - förhindra avhopp från gymnasieskolan

GYMNASIESKOLAN MÅSTE DIMENSIONERAS FÖR PRIV

Ett inkluderande förhållningssätt som innebär att de elever som önskar och har förutsättningar erbjuds möjlighet att gå på PRIV, bidrar till ökad målpuppfyllelse. Inom regeringsuppdraget om kvalitetshöjning inom IV har särskild vikt lagts vid att kommunerna så långt som möjligt ska erbjuda elever sökbara PRIV. Det förutsätter att kommunerna anordnar tillräckligt antal platser inom gymnasieskolan.

PRIV kan anordnas på många olika sätt¹⁵, till exempel som:

- ”Integrerat PRIV” där eleven går hela utbildningen på ett nationellt program parallellt med att hon läser in de ämnen från grundskolan som saknas. Här återfinns de elever som är nästan klara med sin behörighet och som ofta har hög meritpoäng.

---

¹⁵ Skolverket 2002, (U1999/4469S), *Programinriktat individuellt program – 17 skolors sätt att organisera PRIV*

- 1–2-åriga PRIV- utbildningar där elever går i sammanhållna icke integrerade grupper. Dessa elever behöver mer tid och stöd och går i liten grupp där lärartätheten är hög.

PRIV sökbart i Örebro

I Örebro har man valt att göra PRIV sökbart. Där har gymnasienämnden beslutat att – efter att de behöriga eleverna fått plats – ta in de elever som har 100 grundskolepoäng och saknar betyg i ett av grundskolans behörighetsgivande ämnen. Dessa elever ska direkt från årskurs nio kunna söka en PRIV-plats. Ansökningarna behandlas av intagningsnämnden.

Gymnasienämnden har avsatt särskilda resurser för att stödja elever som har färre än 160 poäng med sig från grundskolan och som saknar godkänt i ett behörighetsgivande ämne. Under det första årets studier kan maximalt 20 000 kronor per elev utgå. Meningen är att pengarna ska främja elevens arbete för att uppnå full behörighet under första året.

– Erfarenheten visar att dessa PRIV-elever klarar sig bättre än de som har 30 poäng men godkänt i svenska, engelska och matematik, säger rektor Håkan Ågren vid Virginska skolan där IV finns. Det här löser bland annat problemet för nyligen anlända invandrarelever som kan ha höga poäng men inte hunnit läsa in svenskan.

Systemet har medfört att i Örebro går en hög andel, 70–80 procent av eleverna, på PRIV. 50–60 procent av dessa blir behöriga till nationellt program under det första året på IV. 20–25 procent behöver två år på sig. Övriga 20–25 procent kommer inte in på ett nationellt program.

– Det är egentligen en ganska enkel tanke bakom att eleverna ska ha goda möjligheter att gå på PRIV. Vi tror att om en elev är intresserad av en hotell- och restaurangutbildning så är förutsättningarna för att hon ska lyckas i skolan större om hon får ägna sig åt hotell- och restaurangutbildning i stället för att bara göra mer av det som hon har misslyckats med i grundskolan.

– För att uppnå en så hög andel PRIV-are måste man samarbeta på flera nivåer, säger Håkan Ågren. Man måste samverka med ”politiken” för att komma någon vart. Politiker, förvaltningsledning och olika verksamheter måste inse att de finns i samma sammanhang och kunna verka tillsammans.

– Gymnasieskolans organisation får helt enkelt dimensioneras efter antalet sökande inklusive dessa blivande PRIV-elever. Om vi ska ha en skola för alla så får vi se till att den skolan finns i verkligheten också! Det

” För att uppnå en så hög andel PRIV-are måste man samarbeta på flera nivåer, säger Håkan Ågren. Man måste samverka med ”politiken” för att komma någon vart. Politiker, förvaltningsledning och olika verksamheter måste inse att de finns i samma sammanhang och kunna verka tillsammans.

ATT LÄSA VIDARE:

- Ds 1998:27, *PRIV – en ny väg till ett nationellt program*
- Skolverket 2002, *Programinriktat individuellt program – 17 skolors sätt att organisera PRIV*
- Skolverket 2002, *Programinriktat individuellt program – sex skolors sätt att organisera PRIV*

betyder att de eldsjälarna som arbetar på IV inte kan få verka isolerat utan måste få stöd från gymnasieskolans alla övriga delar.

PRIV i Nyköping

Inom IV på Navet i Nyköping finns en utbildning som kallas PRIV-Mek. Idag erbjuds utbildning i svets, verkstadsutbildning (svarv, fräs, skärning) och plåt. Efter ett års verksamhet har redan tre elever provanställning på företag och suget efter att få dem som sommarvikarier på företagen var mycket stort.

Här går både elever med och utan behörighet i två år. Det de har gemensamt är en önskan att bli anställningsbara eller att om möjligt få en fordonsutbildning. Eleverna bär stolta sina overaller som det står PRIV-Mek på.

– Så många som möjligt borde få gå här, säger en elev på PRIV-Mek.

ATT RESONERA OM:

1. VILKA PRIV-MODELLER ANVÄNDS I ER KOMMUN?
2. HUR GÅR ANTAGNINGEN TILL PRIV TILL?
3. KAN NI SE ATT PRIV LEDER TILL ÖKAD MÅLUPPFYLLELSE? HUR?
4. VILKA HINDER FÖR PRIV FINNS?

 Detta tar vi med till handlingsplanen på sidan 66:

INKLUDERING ELLER SEGREGERING

Diskussioner om hur IV bör organiseras – integrerat i gymnasieskolan eller segregerat och utanför – pågår ständigt. Det finns forskningsresultat som pekar på att eleverna presterar bättre i integrerade former.¹⁶ Då krävs dock en större uppmärksamhet på hur den enskilde eleven klarar sitt lärande. Det finns även resultat som talar för att elever många gånger mår bättre i en särskild grupp men de löper då risken att marginaliseras och därmed prestera sämre.

I arbetet med detta material har vi hittat framgångsrika gymnasies-

¹⁶ Skolverket 1998 *Elever i särskilt behov av stöd*

kolor med både integrerade och segregerade organisationsformer för IV. Det viktiga tycks vara att det finns tillgång till en flexibel organisation för både inkluderande och särskilda former av IV, PRIV och IVIK för att tillmötesgå olika elevers önskemål, förutsättningar och behov.

Tittar med avund på IV

På De la Gardiegymnasiet i Lidköping sker ofta samarbete mellan IV och de nationella programmen. IV-eleverna har lokaler vägg i vägg med andra program och delar gemensamma utrymmen. Någon synlig social uppdelning finns inte.

Vid behov bidrar lärare i karaktärsämnen med validering av IV-elevers yrkeskunskaper. I gengäld vävs elever från olika program av och till in i de reseprojekt som har blivit ett signum för IV vid De la Gardiegymnasiet. Det har varit bra för känslan av samhörighet på skolan.

– Ska den här verksamheten ha status så kan vi inte sitta i källaren som vi gjorde tidigare, konstaterar Lennart Frändén, arbetslagsledare vid IV.

IV lider inte brist på status i Lidköping. Madeleine, en före detta IV-elev, berättar att det på andra program talas om att på IV får man göra så mycket roliga saker, till exempel resa och IV blir ofta omtalat på ett positivt sätt i media.

– Det har kommit synpunkter från elever på andra program att IV-eleverna får resa så mycket. Men jag är övertygad om att de flesta som går på nationella program – om de tänker efter – inte skulle ha lust att byta livsvillkor med mina elever på IV, säger Lennart Frändén.

”Det har kommit synpunkter från elever på andra program att IV-eleverna får resa så mycket. Men jag är övertygad om att de flesta som går på nationella program – om de tänker efter – inte skulle ha lust att byta livsvillkor med mina elever på IV, säger Lennart Frändén.

IV omstöpt i Västerås

I Västerås bedrevs tidigare IV vid en skolenhet där alla 120 elever skulle samsas. De var hopbuntade och geografiskt satta på undantag jämfört med andra gymnasieelever. Detta återspeglade den låga status som IV hade lika mycket i folkmun som i skolfolksmun. Inriktningen på verksamheten var att läsa de kärnämnen där det brustit för eleverna.

– Det handlade mest om förvaring. Vi tyckte ärligt talat att ”produkten” som kom från IV oftast inte var särskilt bra, konstaterar krasst Leif Larsson, rektor på Edströmska gymnasiet.

Under 2005, väl timat med den nationella inriktningen mot högre kvalitet på IV, träffades en representant från varje skola i Västerås som hade gymnasial, komvux- eller specialskoleverksamhet i en arbetsgrupp.

De kom fram till en väg att gå för att förbättra IV och hade seminarier tillsammans med utbildningsnämnden som i december 2005 fattade beslut om ett nytt IV i Västerås.

Den arbetsgrupp som arbetade fram nyordningen är nu styrgrupp för IV.

Nu är IV i Västerås indelat både på längden och på tvären. Dels finns Start-IV med en konventionell preparandinriktning. Det finns IVIK och det anordnas PRIV för de elever som kan följa ett nationellt program och samtidigt tillgodogöra sig stödundervisning i resterande kärnämnen. Det finns även IV-varianter för elever som av olika skäl ännu inte upptäckt vilken väg de vill gå varken vad gäller studier eller yrkesval.

Men en grupp IV-elever skulle ha fallit mellan stolarna om man i Västerås inte hade inrättat Yrkes-IV.

– Vi ville göra något för dem som har förutsättningar för en yrkesutbildning men som inte kommit in på det nationella programmet, eller som kommit in men av andra skäl inte klarar av takten, säger Leif Larsson.

Inkluderande segregering i Järfälla

På Kvarngymnasiet i Järfälla har man valt att samla olika grupper och skolformer. Förutom IV finns aspergergrupper, särskola för både högstadium och gymnasium och vuxenutbildning. I en blandning mellan segregering och integrerande specialpedagogiska insatser hittar Bosse Pettersson, biträdande rektor på IV, något som han kallar inkluderande segregering.

– Det är korkat att tro att alla mår bra av att följa med gruppen när man slutar i nian, konstaterar han. Om man har mått dåligt och blivit nedtryckt och på olika vis behövt hävda sig under nio år är det just segregering som behövs.

– Alla gillar inte att bryta upp från gruppen – helt naturligt för där och i den roll man tvingats att spela har man ju sin trygghet. Men när man kommer hit går man från att ha varit en stigmatiserad individ till att hamna i en stigmatiserad grupp. Det är öppet och tydligt att så är fallet och ingenting man blundar för.

– Den som busar i klassrummet eller flickan som skär sig – det är inget man sopar under mattan och döljer som det ofta har varit i många år för våra elever.

– Sitter det någon som skär sig, säger Bosse Pettersson, är det ett

problem som vi lyfter upp och lägger på bordet. Kanske vi i skolan inte räcker till för att lösa det, kanske behövs insatser av en kurator. Men då får det bli så.

ATT RESONERA OM:

1. DISKUTERA FÖR- OCH NACKDELAR MED EN INKLUDERANDE RESPEKTIVE SEGREGERANDE IV-ORGANISATION!

2. HUR KAN DET SE UT OM MAN HAR BÅDA MODELLERNA?

3. VILKEN VÄG HAR VALTS I ER KOMMUN? VARFÖR?

 Detta tar vi med till handlingsplanen på sidan 66:

ATT LÄSA VIDARE:

- HLS Förlag, Hultqvist, Elisabeth, 2001, *Segregerande integrering En studie av gymnasieskolans individuella program*,
- Myndigheten för skolutveckling, Forskning i fokus nr 28, 2006, Claes Nilholm, *Inkludering av elever "i behov av särskilt stöd"*

SAMVERKAN

Det är avgörande för kvaliteten inom IV att det sker en samverkan mellan olika skolformer, sektorer, näringsliv och andra utbildningsanordnare. Därmed möjliggörs i praktiken en helhetssyn på ungdomar i gymnasieåldern. Övergångar mellan grundskola och gymnasieskola samt alternativa studievägar och utgångar underlättas.

Samverkan med grundskolan är nödvändig för att möta och fånga upp elever som saknar behörighet att söka ett nationellt program. Samverkan mellan individuella, yrkesförberedande och studieförberedande program inom gymnasieskolan är nödvändig för att förhindra avhopp från nationella program och för att underlätta för elever att gå ett programinriktat IV. Synsätt, förhållningssätt och arbetssätt från IV bör förenas med struktur, innehåll och arbetssätt från de nationella programmen.

Grundskolan och gymnasieskolan måste utvecklas parallellt för att kvaliteten inom IV ska öka.

Samverkan mellan grundskola och IV

I ÖREBRO KOMMUN finns en nätverksorganisation för att överföra information om den enskilda eleven mellan grundskola och IV. För att möjliggöra pedagogiska överlämnandedokument som kan ge vägledning för hur undervisningen ska läggas upp efterfrågas elevens och vårdnadshavarens samtycke för utlämnande av sekretessbelagda uppgifter.

Överlämnandedokumentationen har arbetats fram i samarbete mellan lärare från IV och grundskolan i ett nätverk. För varje ämne finns

ett frågeformulär där den första frågan är *Vad skolan har gjort för att möta elevens behov, t ex stöddåtgärder, grupporganisation, åtgärdsprogram?*

– Det har hänt några gånger, berättar IV-rektor Håkan Ågren vid Virginska skolan i Örebro, att grundskolan har fyllt i *Vi har gjort allt*. När vi börjat skrapa på ytan har det visat sig att man har levt i den tron men inte brytt sig om att undersöka elevens omständigheter och förutsättningar för lärande.

Överlämnandedokument har kunnat visa att vissa lärare i grundskolan lämnade ifrån sig fler obehöriga elever än andra. Håkan Ågren berättar att lärarna i svenska och engelska på IV samtidigt ställt sig mer än frågande till att vissa elever inte blivit godkända på grundskolan. De har kunnat hitta underkända elever som är duktigare än sina godkända kamrater på IV.

– Vi fick, säger han, genom överlämnandedokumentet en unik överblick över grundskolan. Eleverna blev inte bara statistik utan unga människor med sin alldeles egna skolhistoria.

I MALMÖ finns IV dels i en särskild resursenhet, Bellevuegymnasiet, dels på de olika gymnasieskolorna. Vid dessa anordnas IV som PRIV integrerat i de nationella programmen eller som särskilda PRIV-grupper.

I oktober/november skickar Bellevuegymnasiets rektor Anette Lawesson ett brev till Malmö stads 29 grundskolor för att fråga efter elever med låga poäng, elever som inte sökt till gymnasieskolan och elever i behov av särskild placering. De elever som inte placeras på IV-verksamhet på kommunens gymnasieskolor välkomnas i slutet av maj till Bellevuegymnasiet.

– Det är nog första gången i världshistorien som dessa elever blir först med att få en plats, säger Anette Lawesson.

En slags inskolning vidtar i och med att eleverna erbjuds plats i det som kallas Ung i sommar.

– Det handlar om elever som inte är vana att gå i skolan. För en del är det stort att överhuvudtaget vara här två dagar i veckan. När mina coacher åker ut till grundskolorna i Rosengård för att intervjua eleverna kan de möta kommentaren: *Ska du träffa honom, han som inte varit här på två år!?*

Under Ung i sommarverksamheten har Bellevuegymnasiets personal de blivande eleverna i handen – bokstavligt talat. De hjälper inte bara till att kolla busstidtabellen utan åker bussen tillsammans med eleverna de första dagarna.

– Det rör sig om ungdomar som i regel inte plötsligt vaknar upp en

dag och känner att de vill ha lite vägledning beträffande sina studier.

Efter Ung i sommar görs intervjuer i augusti för att skolan ska kunna erbjuda en mycket individstyrd gruppindelning. Vid Bellevuegymnasiet finns fyra sökbara IV-inriktningar: IV-Mabi med stort inslag av fotbollsträning och därmed sammanhängande laganda, IV-data, IV-musikprojektet och IV-arbetslivsträning. Därutöver finns mindre grupper som satts samman för att svara mot de elevers behov som inte sökt en speciell inriktning.

I VÄSTERÅS talar man om att läsåret startar på våren då ett överlämnandedokument från grundskolan når gymnasieskolan. En kommitté bestående av rektor, skolhälsa och specialpedagoger åker runt till de avlämnande grundskolorna, beskriver rektor Leif Larsson vid Edströmska gymnasiet.

– Utifrån den kartläggningen har man konferenser och alla blivande IV-elever får information om vilken gymnasieskola de ska gå på, redan på våren. Det medför att skolstarten på hösten blir lugnare.

Samverkan inom kommunen

– Vi har hela kommunen bakom oss för att stötta de här eleverna, konstaterar björn Littmark, rektor för skol- och ungdomsenheten Navet i Nyköping där bland annat IV ingår.

Tre av fyra divisionschefer i Nyköpings kommun ingår i styrgruppen för ungdomsfrågor som har som fokus att samverka och samordna insatser som riktas till barn och ungdomar i Nyköpings kommun och särskilt ungdomar på Navet. Dessa tre divisionschefer förfogar över en stor del av kommunens budget.

– Vår största utmaning i kommunperspektiv är inte att få mer resurser säger Björn Littmarck, utan att använda de som finns på ett självständigt och frimodigt sätt.

I den styrgrupp som leder Navet kan kommunens olika resurser för ungdomsinsatser användas så att de gör maximal nytta. Ett exempel är att socialförvaltningen bekostar två av tjänsterna vid Röda villan, en av Navets IV-verksamheter. Man kalkylerar helt enkelt med att det lönar sig eftersom verksamheten i Röda villan förebygger sociala kostnader som annars skulle uppstå.

Björn Littmark framhåller betydelsen av att förvaltningsledningarna samarbetar. Nyligen var tre förvaltningschefer tillsammans ute på nattvandring i Nyköping. Konkret ledde det till att tekniska chefen beslöt

” *Egentligen tycker jag att vi på IV, som övat så länge på att ta fasta på det som fungerar hos eleverna och som går att utveckla, borde få spela en roll när det gäller att utveckla verksamheten i övriga gymnasieskolan, säger rektor Anette Lawesson.*

att sätta upp en skateboardramp och förbättra belysningen och renhållningen på vissa ställen

– Det skulle behövas en gymnasieskola som mer formade sig efter elevernas behov. Ibland använder vi bilden av barnböckernas Barba-familj. En skola som organiseras efter en ”Barbamodell” anpassar sig efter behoven och i sitt bemötande av eleverna och är ändå tydlig och konsekvent i grunden.

– Jag undrar om skolan idag använder sig av det frirum för nytänkande som faktiskt finns?

Björn Littmark samverkar i styrgruppen bland annat med divisionschefen för utbildning samt representanter för grundskolan och det medger en öppenhet som annars skulle vara svår att åstadkomma. Det är inte svårt att utifrån ett IV-perspektiv se även grundskolans behov att öka sin kompetens för att möta elever med olika behov.

– Grundskolan behöver befolkas igen efter alla neddragningar. En tanke utifrån vår erfarenhet är att det skulle vara fantastiskt om de skulle kunna komplettera sina arbetslag med till exempel en ungdomskon-sulent. Jag tycker också att det riskerar att bli katastrofalt när kommuner säljer ut skolmaten och vaktmästartjänsten till olika privata företag.

– Vad eleverna behöver är inte personal som byts ut när anbudet går till en annan firma utan vuxna som utifrån en helhetssyn kan arbeta med ett gemensamt förhållningssätt.

I MALMÖ har samverkan kring IV-elevernas utbildningsbehov inte fungerat tillfredsställande. Men nu finns genom det nybildade IV-rådet hopp om förbättring. Där ingår personal som arbetar med utveckling inom utbildningsförvaltningen, Bellevuegymnasiets rektor, studie- och yrkesvägledare, en rektor från grundskolan, en gymnasiektör och en chef från individ- och familjeomsorgen. IV-rådet ska, tillsammans med de processledare som utsetts av Myndigheten för skolutveckling för att arbeta med kvalitetshöjning för IV-elever, se över den totala utbildningsorganisationen i Malmö och undersöka de berörda elevernas uppföljning och framsteg.

– Egentligen tycker jag att vi på IV, som övat så länge på att ta fasta på det som fungerar hos eleverna och som går att utveckla, borde få spela en roll när det gäller att utveckla verksamheten i övriga gymnasieskolan, säger rektor Anette Lawesson.

Efter ett startår på Bellevuegymnasiet då eleverna, som Anette Lawesson uttrycker sig, fått sina fjädrar putsade och lyckats knäcka inlärnings-

koden borde de flesta kunna lämnas över till IV eller PRIV vid Malmö stads olika gymnasieskolor.

– Men det har fungerat enbart i några fall där vi redan hade personliga kontakter, berättar hon. I övriga fall har de uppenbarligen uppfattat våra elever som så hemska att de inte vill ta emot dem. Jag uppfattar att de har en så fyrkantig attityd att våra lite mer runda elever inte passar in.

Samverkan med nationella program för att motverka avhopp

Det är ett dilemma att drygt hälften av eleverna som går på IV har behörighet till nationella program och är så kallade ”väntare” eller ”avhoppare”. Dessa elever har andra behov än de som kommit direkt från grundskolan. Prognosen för att de ska återvända och fullfölja en gymnasieutbildning är sämre än för elever som kommit direkt från grundskolan. Därför måste kvalitetsutvecklingen inom IV gå hand i hand med insatser för att erbjuda elever det stöd som de behöver för att klara de nationella programmen i gymnasieskolan.

VÄSTERÅS KOMMUN har bestämt att man inte ska ha några avhopp från nationella program. Genom att satsa på en trappa av stödinsatser med mentorer och mentorssamtal, samverkan med föräldrar, elevhälsa och socialförvaltning kommer man långt. Det finns ett politiskt beslut i kommunen att alla elever ska ha en individuell utbildningsplan som används och utgör ett levande dokument.

– Att följa upp den individuella utbildningsplanen innebär att mentorerna får lära känna eleverna och deras förhållanden, säger Leif Larsson. Behövs det får de engagera sig i de sociala frågor som kan vara aktuella. Varje elev ska ha minst ett samtal med sin mentor en gång per termin. Därutöver ska mentorn träffa elev och föräldrar en gång per termin.

I varje enskilt fall avgörs fortlöpande vilken fortsatt väg som förefaller vara bäst. Yrkes-IV kan vara en väg in på det nationella programmet. Det kan också bli en ett- till treårig yrkesutbildning. Det sägs tydligt till elever och föräldrar att en utbildning enbart inom Yrkes-IV inte ger behörighet till vidare studier men väl att den kan ge ett arbete.

– Det viktiga är att vi inte låser in eleverna i ett fack och att vi inte sänker deras status, säger Leif Larsson och förklarar att en elev efter egna förutsättningar och behov ska kunna röra sig mellan nivåer och verksamheter i gymnasieskolan.

– Vad är egentligen en avhoppare, frågar han sig retoriskt. Som jag ser det är det en elev som lämnar utbildningssystemet. I vår verksamhet ska vi inte ha några avhopp. Det vilar på mentorerna i de nationella programmen att hålla ögonen på sina elever och tillgodose de behov som de har.

I UPPSALA finns det inom gymnasieskolan centralt anställd personal, två samordnare, tidigare lärare respektive studie- och yrkesvägledare, som har till uppgift att lämna underlag till mottagande gymnasieskola om vilka stödbehov som föreligger hos anländande grundskoleelever. Det är en god affär för alla. Den skola som förlorar en elev genom avhopp förlorar även de resurser som följer med eleven. På Uvengymnasiet där IV bedrivs tar avhoppare mycket resurser i anspråk från bland annat kurator, resurser som mer utsatta IV-elever bättre skulle behöva få del av.

I januari/februari varje år får alla grundskolor och resursskolor besök av uppsökningsteamet. Därigenom upprättas kontakt med alla elever i kommunen som i grundskolan bedömts vara i behov av särskilt stöd vare sig de är behöriga för att söka nationellt program eller ej. Behöriga elever med låga meritpoäng kan på ett tidigt stadium få rådet att i stället för att söka till exempel byggprogrammet gå på Uvengymnasiet för att under ett år höja sitt meritvärde.

En annan åtgärd som vidtagits är att inrätta mindre undervisningsgrupper på de program till vilka flest elever med behov av särskilt stöd sökt. De mindre grupperna finns främst på yrkesförberedande utbildningar.

Vid Uvengymnasiets september- och oktobermottagning 2006 av avhoppare – det sker en gång i månaden – kom det hälften så många elever som året innan. Avhopparna kom då företrädesvis från studieförberedande program både vid kommunala och fristående gymnasieskolor. Detta kan vara en effekt av att alternativet med mindre undervisningsgrupper inte erbjudits på studieförberedande program.

PÅ IV I ÖREBRO tar man i princip inte emot avhoppare från nationella program. Enligt en överenskommelse mellan Virginska skolan och övriga gymnasieenheter i Örebro kommun ska avhopp inte ske. Det betraktas i stället som ett problem för det berörda programmet, inte för IV, om en elev upplever svårigheter med att fullfölja sina studier. Problemet ska lösas där det uppstår.

– Vi ser det så här, säger rektor Håkan Ågren: En avhoppare är en

skolutvecklare. Med varje avhoppare finns en möjlighet till utveckling av den egna verksamheten.

Han pekar på att skolan annars har varit ”bra” på att avhända sig det man uppfattat som problem. De elever som grundskolan inte ansåg sig kunna ha i vanliga klasser fick speciallärare ta hand om och på gymnasieskolan har man vänt sig till IV.

– Tvärtom måste det vara så, säger Håkan Ågren, att var och en tar ansvar för att reflektera över sin egen verksamhet.

I praktiken innebär detta synsätt att en elev som vill hoppa av ett nationellt program finns kvar – därmed ligger också ansvaret kvar – på skolan där programmet ifråga anordnas. Det kan bedömas som lämpligt att eleven fysiskt deltar i den PRIV-organisation som finns på samma skolenhet eftersom den har en högre vuxentäthet. Men eleven kan också enligt en specialutformad studieplan föga samman enstaka kurser till en gymnasieutbildning.

– I och med att PRIV anordnas på samma skola som det nationella programmet blir ett avhopp tydligt och personalen känner sig motiverad att fråga sig vad avhoppet beror på, konstaterar Håkan Ågren.

Samverkan med näringslivet

Det är uppenbart att alla IV-elever inte blir elever på gymnasieskolans nationella program utan kommer att lämna gymnasieskolan på annat sätt. Därför behöver IV också en samverkan med det lokala näringslivet, arbetsförmedlingen och andra utbildningsanordnare, exempelvis folkhögskolor.

I MALMÖ utgör eleven Halid ett lyckat exempel på hur Bellevueskolans elever klarar sig i arbetslivet. Halid bor i Rosengård i Malmö och har tidigare av olika skäl inte lagt många strån i kors för att gå i skolan. Nu är han inskriven vid IV på Bellevuegymnasiet i Malmö där han vissa dagar i veckan läser kärnämnen. I övrigt tillbringar en stor del av sin tid på Lernia där han utbildas för att bli fastighetsskötare.

– För att ytterligare få in Halid på banan planerar vi att också köpa in körkortsträning för honom från en trafikskola, säger rektor Anette Lawesson vid Bellevuegymnasiet. Ska han arbeta som fastighetsskötare kommer han att behöva köra bil.

Anette Lawesson planerar att gå vidare på den här linjen genom att utveckla arbetsplatsförlagd utbildning som både ger basala färdigheter, social träning och utbildning i yrkesämnena.

” Till skillnad från övriga gymnasieskolan, säger Per Ström, märker vi att killar klarar sig bättre på IV, åtminstone när det gäller arbetsplatsförlagd utbildning, för vi har ännu för få alternativ som kan intressera båda könen.

I SUNDSVALL, berättar rektorn för IV vid Västermalmsskolan, Per Ström, har en del av de extra medlen för kvalitetsutveckling av IV använts till att bygga upp en utbildning i samverkan med ett fastighetsbolag på orten. Tanken är att elever som hellre vill arbeta än att gå i skolan i detta samarbete ska kunna få en yrkesutbildning som gör dem anställningsbara.

– Den arbetsplatsförlagda utbildningen kommer delvis att vara kursplanestyrd så att eleverna därigenom kan tillgodogöra sig gymnasiepoäng, säger Per Ström. Vi bygger in delar av olika kurser som tillsammans kan bidra till att rusta eleverna för arbetslivet.

– Det är en stor vinst att se en elev i arbetslivet i stället för bara i skolan, säger en lärare på IV. Ofta kan det vara i den miljön som de visar färdigheter som annars förblivit oupptäckta i skolan.

En svårighet som man ännu inte löst i Sundsvall är att ordna arbetsplatsförlagd utbildning som kan ge gymnasiepoäng och som lockar tjejer.

– Till skillnad från övriga gymnasieskolan, säger Per Ström, märker vi att killar klarar sig bättre på IV, åtminstone när det gäller arbetsplatsförlagd utbildning, för vi har ännu för få alternativ som kan intressera båda könen.

I samarbete med en folkhögskola har dock en praktiskt inriktad omvårdnadsutbildning skapats. Den kan ge arbete som ledsagare men inte gymnasiepoäng.

I VÄSTERÅS anordnas på olika gymnasieenheter med yrkesinriktningar Yrkes-IV parallellt med de nationella programmen. På Edströmska gymnasiet där Leif Larsson är rektor är det fordonsutbildningar som gäller. De stödmiljoner som kommunen fått för att utveckla kvaliteten på IV faller på Edströmska ut med 15 000 kronor per elev på Yrkes-IV.

Bakgrunden till Edströmska gymnasiet är näringslivets behov av arbetskraft med rätt kompetens. Samarbetet med det lokala näringslivet är intimt. Det innebär fräscha bilar att serva, modern verkstadsutrustning, praktik och arbetsplatsförlagd utbildning med kvalificerade handledare. Resultatet är att de allra flesta, 95 procent av eleverna, säger Leif Larsson, har jobb när de lämnar skolan.

En niondeklassare som har intresse för utbildning på fordonsprogrammet men inte får behörighet för att söka dit kan nu i stället söka till Yrkes-IV. Vid sidan av fordonsprogrammets 90 platser finns tolv platser på Yrkes-IV med inriktning mot fordon. Sist hade man 210 sökande till de 90 plus tolv platserna på fordonsprogrammet.

Leif Larsson menar att de mindre kvalificerade jobben finns och det finns människor som behöver ha dem. Han är glad för att genom utbildning på Yrkes-IV kunna erbjuda sina elever en väg dit.

– Det programråd som vi har tillsammans med näringslivet kom på att det finns ett stort behov av exempelvis kundmottagare, säger Leif Larsson. Det var en ledamot som kom ihåg att en jätteduktig kille hemma på verkstaden inte blivit godkänd på fordonsprogrammet men ändå är guld värd i kundmottagningen.

– Det finns massor av nischer. Även om eleverna som går på Yrkes-IV inte får förutsättningar för att gå vidare till högre utbildning förstår jag inte varför vi ska avstå från att ge dem förutsättningar för att förstå hur system hänger ihop, hur godshantering går till och hur man bemöter kunder?! Det är de kunskaperna som kan avgöra deras möjlighet att komma in på arbetsmarknaden.

Praktikprogrammet är en inriktning på UVENGYMNASIET I UPPSALA som har växt fram som ett svar på frågan vad man ska göra med de elever som tenderar att bli kvar på IV och inte går vidare till ett nationellt program. Praktikprogrammet börjar andra året på IV och det innebär att eleven fortsätter på den praktikarbetsplats som hon varit på under första året.

När en elev som börjar på Uvengymnasiet i Uppsala valt att varva studier med praktik så uppmanas de att själva leta upp en praktikplats där de ska tillbringa minst två av veckans dagar. Det är en pedagogisk poäng med att eleverna själva får söka upp sin praktikplats. Praktikplatser som skolan tidigare serverade ledde alltför ofta till avhopp. De som behöver får stöd i att hitta en praktikplats av studie- och yrkesvägledaren. På Uvengymnasiet finns åtta sådana, nästan lika många som i hela gymnasieskolan i Uppsala.

– Fungerar det bra på praktikplatsen och eleven skött sig, säger studie- och yrkesvägledaren Lena Olof-Ors, samlar vi eleven, föräldrarna och handledaren vid praktikplatsen och frågar om de är beredda att ta emot eleven under ytterligare tre år. Om det går bra går vi tillsammans igenom vilka kurser i karaktärsämnen som kan utformas som utbildning på arbetsplatsen och så skriver vi ett avtal.

Praktikprogrammet genomförs sedan med två dagar på Uvengymnasiet där eleven läser kärnämnen och tre dagar på arbetsplatsen där eleven tillgodogör sig karaktärsämneskurser. Successivt sker betygssättning eller validering av elevens kunskaper med hjälp av en yrkeslärare

så att betyg kan ges. Praktikprogrammet omfattar ett tjugotal elever läsåret 2006/07 och äger rum på exempelvis förskola, måleri, motorcykelverkstad, sadelmakeri, byggfirma, café och bilreconditionering, bil- och däckfirma och rörmokeri.

De arbetsplatser som kan ta emot elever i Praktikprogrammet är ofta fåmansföretag, inte sällan drivna av personer med egna erfarenheter av svårigheter i skolan. 90–95 procent av eleverna som gått Praktikprogrammet är anställningsbara efter avslutade studier.

– Ett litet företag ser här naturligtvis en god möjlighet till personalförsörjning, konstaterar rektor Christer Fernqvist. Företagaren vet vad eleven kan eftersom han själv har lärt upp honom och ibland värderar han kanske hantverkskunskapen hos eleven mer än ett betyg i engelska.

De kurser som eleven genomgår inom Praktikprogrammet resulterar i ett slutbetyg som ofta innehåller 1 500–1 700 poäng.

ATT RESONERA OM:

1. HUR SKER ÖVERLÄMNANDET AV ELEVER FRÅN GRUNDSKOLAN TILL IV I ER KOMMUN? HUR SKULLE EN ÖNSKVÄRD FÖRÄNDRING KUNNA SE UT?
2. HUR SKER IV-ELEVERS ÖVERGÅNGAR TILL ÖVRIGA GYMNASIESKOLAN? HUR SKULLE EN ÖNSKVÄRD FÖRÄNDRING KUNNA SE UT?
3. HUR ANVÄNDS DEN KOMPETENS SOM FINNS BLAND IV:S PERSONAL I ÖVRIGA SKOLAN? HUR SKULLE DEN KUNNA ANVÄNDAS?
4. HUR HANTERAS AVHOPP FRÅN NATIONELLA PROGRAM I ER KOMMUN? HUR SER EN ÖNSKVÄRD ORGANISATION FÖR "AVHOPP" UT?
5. VILKA VÄGAR UT UR GYMNASIESKOLAN ERBJUDS ELEVER SOM INTE GÅR ÖVER TILL NATIONELLA PROGRAM?
6. VILKA MÖJLIGHETER FINNS I DET LOKALA NÄRINGSLIVET FÖR ARBETSPLATSFÖRLAGT LÄRANDE FÖR IV-ELEVER?
7. VILKA ALTERNATIVA KARRIÄRVÄGAR KAN DET LOKALA NÄRINGSLIVET ERBJUDA FÖR IV-ELEVER?

 Detta tar vi med till handlingsplanen på sidan 66:

IV AXLAR ÄVEN INTRODUKTIONSANSVARET

En kommun som tar emot barn och ungdomar som har fått uppehållstillstånd av flykting- eller flyktingliknande skäl är skyldig att upprätta en introduktionsplan och erbjuda introduktion. Den ska hjälpa de unga att hitta sin väg in i livet i Sverige och utgå från en individuell bedömning av behov och intressen. Bland annat ska ungdomarna delta i och ges förutsättningar att tillgodogöra sig verksamhet i förskola, grundskola och gymnasieskola.

I de flesta kommuner visar sig kommunal introduktion vara detsamma som skolin introduktion. Ofta får skolan ta hela ansvaret för barns och ungas introduktion för att de är i skolåldern även om de har behov som faller utanför skolans ansvarsområde.

Sent anlända ungdomar i gymnasieåldern placeras ofta på IVIK, introduktionskurs för invandrare inom ramen för IV.

Trots att skolan ofta spelar en avgörande roll i den kommunala introduktionen medverkar skolan sällan vid upprättande av introduktionsplaner.

IVIK

Ofta anordnas IVIK, introduktionskurs för invandrare inom ramen för IV. IVIK riktar sig till sent anlända ungdomar som vid ankomsten till Sverige börjar direkt i gymnasieskolan.

Några tydliga framgångsfaktorer som framkommer i en kartläggning¹⁷ av IVIK som gjordes 2004 av sent anlända elever i grund- och gymnasieskolan visade sig vara:

- individuella lösningar utifrån elevens behov, förkunskaper och intressen
- varierande undervisningstid beroende på elevens behov
- tydlig integration med skolan i övrigt
- varierad undervisning i olika ämnen
- ett tydligt kommunalt ansvar med mål och riktlinjer, uppföljning och utvärdering
- modersmål och studiehandledning på modersmål

---

¹⁷ Myndigheten för skolutveckling, *Vid sidan av eller mitt i*

Inte desto mindre består undervisningen på IVIK främst av svenska/svenska som andraspråk och matematik. Det är mindre vanligt i gymnasieskolan att eleverna ges socialt och/eller psykologiskt stöd. Undervisning i andra ämnen såsom modersmål, studiehandledning på modersmål och undervisning i estetisk/praktiska ämnen är ovanlig. Ämnesundervisning på modersmål och praktik verkar inte erbjudas alls i gymnasieskolan trots ambitionen att bland annat asylsökande ungdomar borde kunna få arbetslivspraktik.

Både förberedelseklasser i grundskolan och IVIK i gymnasieskolan verkar erbjuda i stort sett samtliga elever samma antal timmars undervisning och organiserar verksamheten genom kollektiva lösningar med små möjligheter till individanpassning.

Flexibelt i Sundsvall

I Sundsvall fungerade introduktionen av ungdomar med flyktingbakgrund tidigare illa. Nu har kommunen väsentligt ökat sina ansträngningar och i Västermalmsskolan leder arbetslagsledare Bengt Nordin verksamheten.

Tillsammans med kommunens flyktingmottagare har han introduktionssamtal med dem som ska bli elever inom IVIK. En överenskommelse med Sundsvalls kommun säger att nyanlända invandrare ska kunna starta på IVIK inom fyra veckor efter ankomst. Först kommer man till en introduktionskurs på mellan tre och åtta veckor.

På skolan finns tre arbetslag mellan vilka eleverna utifrån sina individuella förutsättningar kan röra sig. Efter introduktionskursen går en IVIK-elev till arbetslag 1 där eleverna ska uppnå målen för D-kursen i Svenska för invandrare. Därefter kan eleven gå till fortsatt utbildning inom arbetslag 2 eller 3 eller fortsätta till folkhögskola, komvux, arbetsmarknadsutbildning eller söka arbete via arbetsförmedlingen.

Studierna i arbetslag 3 är studieförberedande och målet är att uppnå målen för grundskolans årskurs nio i svenska som andraspråk, matematik och engelska.

- Det har visat sig, säger Bengt Nordin, att ett minskande antal elever från IVIK går vidare till utbildning inom gymnasieskolan. Det är bakgrunden till att vi inrättat arbetslag 2.

I arbetslag 2 går undervisningen långsammare och målen är något lägre satta. Efter utbildning där kommer det från och med hösten 2007 att öppnas en möjlighet som Bengt Nordin fått inspiration till från Linköping: Yrkvik.

– Först var det svårt att få idén förankrad här men med de pengar för kvalitetsutveckling som vi får del av kommer jag att tillsammans med branscherna att utveckla Yrkvik, säger Bengt Nordin.

Yrkvik är en sökbar treårig utbildning för invandrarungdomar. Grundskolestudier varvas med karaktärsämnen från ett yrkesförberedande gymnasieprogram. Under utbildningen ingår mycket praktik. Mot bakgrund av var det kommer att uppstå brister på arbetsmarknaden om tre till fem år kommer Yrkvik i första hand att inriktas mot utbildning inom omvårdnad, restaurang och industriteknik med inriktning mot plåt och svets.

Även om IVIK organisatoriskt inte hör till IV i Sundsvall finns man lokalmässigt mitt Västermalmsskolan.

En stor poäng med det, säger Bengt Nordin, är att det inte så lätt blir en uppdelning i ”vi” och ”dom”.

– Vi har till exempel vid behov fått låna de lärarresurser som behövs på flera ämnesområden.

ATT LÄSA VIDARE:

- Myndigheten för skolutveckling, *”Vid sidan av eller mitt i”*

ATT RESONERA OM:

1. HUR ORGANISERAS IVIK I ER KOMMUN?

2. SKER UTBILDNINGEN I INDIVIDUELLT ANPASSADE FORMER ELLER KOLLEKTIVT? VARFÖR?

3. HUR INTEGRERAS IVIK MED ÖVRIGA GYMNASIESKOLAN?

4. VILKA FRAMGÅNGSFAKTORER ANVÄNDS HOS ER?

 Detta tar vi med till handlingsplanen på sidan 66:

6.

Processrelaterade kvalitetskriterier – Att arbeta med alla elevers utveckling och lärande

Ska gymnasieskolan vara till för alla måste den också välkomna alla elever. Att personal som arbetar i olika delar av gymnasieskolan sätter sig in i och bearbetar processrelaterade kvalitetskriterier har inte bara en ideologisk betydelse utan också en högst vardaglig betydelse för hur skolans mål ska kunna nås.

De processrelaterade kvalitetskriterierna handlar om hur lärandet organiseras. Hur verksamheten motsvarar dessa kriterier kan skolans personal själv påverka. Kriterierna utgörs av:

- Att det finns en adekvat kompetens hos rektorer och lärare på IV med
  - ett professionellt ledarskap där gemensamma visioner och mål i lärargruppen kan förankras
  - en undervisning som målinriktas och utvärderas, har hög kvalitet, är flexibel, och utförs med tydliga krav och höga förväntningar
- Individualisering – att innehåll, arbetssätt och arbetsformer utformas individuellt genom till exempel individuell studieplan, introduktions- och utvecklingssamtal samt vägledning.
- Motivationsskapande arbete – för att kunna utföra kunskapsuppdraget måste man börja med att bygga relationer, tillit, förtroende och öka den självkänsla och motivation som elever ofta tappat.

- Att det finns en positiv elev- och kunskapssyn där utbildning och förhållningssätt präglas av ett
  - Salutogent perspektiv – vad eleverna faktiskt kan, inte i första hand vad saknar, utgör utgångspunkten för skolans ansvar samt att skolan strävar efter att ge sammanhang och meningsfullhet.
  - Lösningfokuserat arbetssätt som innebär att man letar möjligheter istället för hinder
  - Empowermentperspektiv som går ut på att öka elevens ansvarstagande så att handlingsförmågan, självförtroendet och framtidstron ökar

LÄRARKOMPETENS OCH KOMPETENSUTVECKLING

I arbetet med att utveckla verksamheten måste personalens bakomliggande människosyn och förhållningssätt synliggöras och diskuteras. Diskussioner om skolans uppdrag, värderingar och människosyn måste ständigt pågå. Frågan vem som ska formas, eleven eller skolan, måste diskuteras. Det förutsätter att det ges tid och utrymme för strukturerad kompetensutveckling. Kollegial handledning eller spegling används ibland som ett framgångsrikt sätt att synliggöra det som sker i skolan.

I ÖREBRO ser man spegling som ett sätt att föra en pedagogisk dialog som även innebär att rädslan för att arbeta tillsammans minskar. Spegling ska ske i en konkret fråga och inte handla om hur läraren beter sig allmänt. Speglingen innebär att en kollega deltar i klassrummet och gör noteringar. En lärare kan be att få bli speglad av en kollega exempelvis beträffande hur talutrymmet i klassrummet fördelas. När speglingsrapporten är klar – och det ska den vara rätt fort – visar det sig ofta att det sker mycket i klassrummet som den speglade läraren inte varit medveten om.

– Vårt utvecklingsarbete präglas av att vi vill varandra väl, att vi vill utvecklas tillsammans och att vi vill utveckla verksamheten tillsammans, konstaterar rektor Håkan Ågren.

På IV har en lärare mycket att lära men otvetydigt har skolan i första hand ett kunskapsuppdrag gentemot eleverna. Därför är det självklart vid IV i Örebro att satsa på att ha behöriga lärare som personal. Därutöver finns även SYV-are och ungdomskonsulenter.

BJÖRN LITTMARK, REKTOR VID NAVET I NYKÖPING, prioriterar framför formell kompetens att ha rätt mix av spetskompetenser som kan möta eleverna där de är, människor som utmärks av samma grundvärderingar, en bra människosyn och som behandlar eleverna med respekt.

– Vi söker de bästa, säger Björn Littmark. För närvarande har vi 100 sökande till en tjänst som skoladministratör och 38 till en ungdomskon-sulenttjänst.

Personalen intygar att det är förenat med hög status att jobba på Navet.

– IV får aldrig betraktas som en slasktratt, konstaterar han, varken för elever som inte kommit in någon annanstans eller för lärare som behöver fylla med några timmar för att få en full tjänst.

För att lära av varandra och utveckla verksamheten har man mellan Navets olika enheter organiserat kollegial handledning. Det innebär att den som vid handledningstillfället har ett problem dels får stora möjligheter att själv vrida och vända på problemet, dels får en grupp kompetenta kollegers infallsvinklar på problemet.

Personalen får vara med om mycket fortbildning och uppmuntras att i sina studier göra tillämpningar i Navets verksamhet. Gemensamma seminarier anordnas bland annat om hur man bemöter elever med ett friskhetsperspektiv. Det kan handla om hur man undviker att gå igång på en aggressiv elev.

Många av våra elever har genom åren tyvärr skaffat sig en stor erfarenhet av hur man provocerar vuxna, konstaterar Björn Littmarck. En strategi vi diskuterar mycket är hur vi skall kunna möta även en elev, med bibehållet lugn och respekt, som kallar en personal för till exempel ”gubbdjäväl”. Ett sätt är att be om ursäkt för att man som personal tydligen sårat eleven då han/hon tar sig rätten att kalla mig för ”gubbdjäväl”. Detta leder oftast till en total vändning och ett mycket bra samtal om vad som egentligen döljer sig bakom det respektlösa uppträdandet och efter ett sådant möte händer det inte igen!

INDIVIDUALISERING

Individualisering innebär att man så långt som möjligt utgår ifrån elevernas behov, önskemål och förutsättningar. I Läroplan för gymnasieskolan, Lpf 94 framgår att organisering, dimensionering, undervisningens uppläggning, innehåll och arbetsformer ska anpassas efter elevernas önskemål och val av kurser samt efter elevernas skiftande behov och förutsättningar. Rektor ansvarar för detta.

Eftersom inga nationellt fastlagda kursplaner finns för individuella program har kommunerna ett stort ansvar för att utforma IV. Utbildningen ska enligt skollagen (5 kap. 4b§) följa en plan som ska fastställas av kommunen. Den individuella studie- och utvecklingsplanen blir därmed mycket avgörande på IV. Tidigare studier¹⁸ visar att när studieplanen fungerar optimalt är den en del i en arbetsmetod där studieplan, målformulering, utvecklingssamtal och mentorssamtal fungerar som en helhet.

Skolledningen vid IV på KVARNGYMNASIET I JÄRFÄLLA har deklarerat att det i princip går att göra lika många program som det finns elever. I praktiken finns det fyra: Artistutbildning, båt- och sjöliv, trä- och möbelteknik och turism och event.

– Många associerar nog IV med låga förväntningar, att man läser in grundskoleämnena och sedan sitter och fikar, säger Bosse Pettersson. Men här ställer vi höga krav. Jag tror att det är viktigt att visa att med en utbildning härifrån kan man gå lika långt som med en utbildning någon annanstans ifrån. Det behövs om vi ska lyckas upprätthålla statusen på IV.

– Men kommer det en elev som säger till studie- och yrkesvägledaren att han vill kombinera navigation, kallkök och scenisk gestaltning, då grejar vi det, säger Bosse Pettersson.

Thomas, andraårselev på IV i Järfälla, säger att han alltid gillat sjön och att han ville hålla på med båtar. Jämfört med hur det var i grundskolan säger han att lärarna bryr sig mer om hur det går för honom.

– Lärare här har sagt att de inte kan förstå varför jag inte fick godkänt i grundskolan.

Om två veckor är Thomas antagligen examinerad som kustskeppare. Om två år tror han att han går på sjöfartsutbildning på Chalmers i Göteborg.

Vägledning och individuella studie- och utvecklingsplaner

Vägledning när den fungerar som bäst handlar inte bara om studie- och yrkesvägledning utan också om ett ständigt pågående samtal om livsfrågor. Vägledande samtal syftar till att öka elevernas självinsikt, välbefinnande och hälsa, handlingskraft och möjlighet att påverka. Vägledande

” Många associerar nog IV med låga förväntningar, att man läser in grundskoleämnena och sedan sitter och fikar, säger Bosse Pettersson. Men här ställer vi höga krav. Jag tror att det är viktigt att visa att med en utbildning härifrån kan man gå lika långt som med en utbildning någon annanstans ifrån. Det behövs om vi ska lyckas upprätthålla statusen på IV.

¹⁸ Gunilla Larsson, Folkhälsoinstitutet

samtal är viktiga för att eleverna ska få syn på målet: Vem är jag? Varför är jag här? Vart är jag på väg?

Den individuella studie- och utvecklingsplanen blir ett viktigt redskap för uppföljning och ett stöd för att hålla kursen mot uppsatta mål. Den används som utgångspunkt för mentors- och utvecklingssamtal med elever och föräldrar och vid elevvårdskonferenser. Den beskriver såväl kunskapsmässig som social och personlig utveckling. Det är viktigt för elevens motivation att synliggöra att allt som leder framåt ger både personlig utveckling och kunskapsutveckling

PÅ NAVET I NYKÖPING har varje elev en individuell studie- och utvecklingsplan. I den framgår målet som utöver behörighet till gymnasiet kan vara individuell utveckling som leder till fortsatt utbildning, arbete, personligt välbefinnande och social stabilitet. I studie- och utvecklingsplanen framgår vilket ämne som eleven ska lägga krut på medan andra får vänta. Medlen för att nå målet kan vara kunskapsmässig, social och personlig utveckling.

Intagningen till IV VID DE LA GARDIEGYMNASIET I LIDKÖPING går genom enskilda timplånga intervjuer. Dessa hålls av arbetslagsledaren Lennart Frändén och grundskolans SYV med alla elever i nian som riskerar att få otillräckliga betyg för att komma in på ett nationellt program.

- Det är ett jättearbete som vi lägger ner, säger Lennart Frändén, men det är det värt. Det blir ett kvalificerat vägledningssamtal och det är meningen att alla som börjar här ska göra det efter att ha gjort ett aktivt val. De måste ju bland annat förstå att ifall de väljer att gå här så måste de också hålla sig till våra tider och arbetssätt.

Noggranna individuella studieplaner upprättas för var och en av eleverna. De revideras fortlöpande.

På De la Gardiegymnasiet i Lidköping är man mån om att ta fasta på det positiva som går att utveckla hos var och en av eleverna.

Det kan i ett vägledningssamtal innebära att man arbetar med självskattningar på en skala. Om ett på en skala betyder *Orkar inte gå till skolan en dag till* och tio *Jag kommer med glädje att jobba för MVG i alla ämnen* kanske en elev markerar en trea.

- I så fall, säger kuratorn, Lillemor Karlsson, konstaterar vi tillsammans: *Det är ju mycket bättre än vad det var i nian för då gick du ju knappt till skolan alls. Hur ska vi nu göra för att ordna verksamheten så att du kan flytta dig, inte till tian men ett halvt steg uppåt på skalan?*

Lennart Frändén tillägger att man även pratar om ansvar i vägledningssamtalen: *Vad kan du som elev konkret bidra med och ansvara för, för att din situation ska bli bättre. Vad kan vi som personal och dina föräldrar bidra med.*

– Därefter skriver vi ett kontrakt med en mycket tydlig ansvarsfördelningen.

ANETTE LAWESSON I MALMÖ, berättar hur man i den tidigare IV-organisationen slumpade ut eleverna i olika grupper. Nu sker det en gruppplacering utifrån en mycket individuell bedömning.

– Vi har till exempel ingen kaxgrupp för vi har kommit sanningen något närmare om varför man kaxar sig. En kille sa: *Jag gick dit men jag kaxade mig för jag kan inte multiplikationstabellen.*

– Då insåg vi att det är multiplikationstabellen som man i första hand borde ta itu med, inte kaxigheten. Sedan placerade vi honom i en grupp där man lär sig matte – var och en utifrån sin nivå.

Anette Lawesson utgår från antagandet att eleven – precis som alla andra människor – vill uppleva en meningsfull dag.

– Eleven måste uppleva att de tjänar något på att vara i skolan och lära sig något och det gör de som väljer att börja här.

Jag brukar säga: Du har en massa kraft inom dig – bara det att du har använt den på ett sätt som givit dig en massa lusingar (skånska för örfilar). Men jag tror inte att det finns någon som inte hellre skulle vilja ha en kram.

– De här eleverna har blivit utslängda. Och det kan räcka att de fått höra en lärare som suckar bara för att man inte hänger med i matte, ett ämne där de flesta inlärningsvårigheterna beror på känslan av en klump i magen.

BOSSE PETTERSSON, BITRÄDANDE REKTOR VID IV PÅ KVARNSKOLAN I JÄRFÄLLA ser risker med individuella utvecklingsplaner som utformas alltför snävt inriktat på vad eleverna ska klara av i form av ytterligare studier enligt samma modell som misslyckats i grundskolan. Han menar att individuella studieplaner i stället för bör skrivas för arbetslaget på IV.

” Jag brukar säga: Du har en massa kraft inom dig – bara det att du har använt den på ett sätt som givit dig en massa lusingar (skånska för örfilar). Men jag tror inte att det finns någon som inte hellre skulle vilja ha en kram.

ATT LÄSA VIDARE:

- Myndigheten för skolutveckling, 2005, *Individualisering i ett skol-sammanhang*

ATT RESONERA OM:

1. HUR SER NI TILL ATT ERA ELEVER FÅR EN UTBILDNING UTIFRÅN SINA FÖR-UTSÄTTNINGAR OCH BEHOV?
2. HUR ANVÄNDER NI VÄGLEDNING OCH STUDIE- OCH UTVECKLINGSPLANER I ER VERKSAMHET?
3. HUR SKULLE INDIVIDUALISERING KUNNA FÖRBÄTTRAS HOS ER?
4. DISKUTERA HUR IV ORGANISERAS: FÖR ATT KOMPENSERA FÖR ELEVERNAS BRISTER ELLER FÖR ATT UTVECKLA DERAS MÖJLIGHETER OCH RESURSER?

 Detta tar vi med till handlingsplanen på sidan 66:

MOTIVATION OCH LÄRANDE

Uppdraget för individuella programmet är mångfacetterat och kan beskrivas som kompensatoriskt, motivationsskapande och stödjande. För att kunna utföra kunskapsuppdraget måste man börja med att bygga relationer, tillit, förtroende och öka den självkänsla och motivation som elever ofta tappat under tiden i grundskolan. När tilliten till de vuxna återupprättats kan man börja med lärandet.

Många diskussioner idag handlar om ifall fokus ska ligga på kunskapsmål eller processmål. I verkligheten finns det ingen motsättning mellan kunskap och process utan de snarare förutsätter varandra; utan lärprocess ingen kunskap.

Fokusera både process- och resultatmål

HÅKAN ÅGREN PÅ VIRGINSKA SKOLAN I ÖREBRO menar att den debatt som ofta förs om hur skolan lyckas eller ej alltför snävt fokuserar på skolans resultatmål. Man måste, för att ge en rättvisande bild av vad som sker i skolan, också se till processmålen:

- En elev som är i skolan två dagar i veckan kan ju beskrivas som att han knappast alls är i skolan. Men det ska jämföras med hur det var för ett år sedan. Då kanske han inte var i skolan en dag på hela terminen.
- Process- och resultatmål behöver kombineras när man ser på vad skolan gör. De förutsätter varandra, konstaterar Håkan Ågren.

Varannan vecka har varje arbetslag schemalagd och strukturerad

reflektion om olika frågor, till exempel om betygssättning eller likvärdighet. Meningen är att arbetslagen ska höja blicken och inte behandla alltför konkreta elevfrågor utan snarare till exempel lärstilar. Det finns även tillgång till handledning för de arbetslag som behöver.

– Ensamarbete fungerar inte i en sådan här verksamhet, säger Håkan Ågren och tillägger att det gör det egentligen inte heller alltid på naturvetenskapsprogrammet.

Att få välja ger motivation

I MALMÖ försöker man öka elevernas motivation genom att samtala om vad eleverna kan välja och vilka konsekvenser och möjligheter de olika valen kan leda till,

– Vi får elever från grundskolan som – antingen för att de blivit eller känt sig avvisade – knappt satt sin fot i skolan på flera år. Många har enorma kunskapsluckor. I 90 fall av 100 lyckas vi ändå ge dem en utbildning som de kan gå vidare i livet med, konstaterar Anette Lawesson vid Bellevuegymnasiet i Malmö.

– En skillnad när de kommer till gymnasieskolan, säger Anette Lawesson, är att vi kan vädja till elevernas känsla av att vara mer vuxna nu när de inte går kvar i grundskolan. Det är också en poäng att gymnasieskolan är en frivillig skolform. Man kan visa eleverna tilltro till deras förmåga att välja sitt liv. Jag brukar klargöra att om de vill välja ett luffarliv så kan de göra det men då är de sannolika konsekvenserna på ett visst sätt. Men om de vill välja utbildning så kan de göra det och då ska jag göra allt jag kan för att hjälpa dem.

– Jag frågar alltid, säger Anette Lawesson, *Vad behöver du av mig för att du ska komma dit du vill?* Ofta får jag svaret *Lugn och ro. Fine*, säger jag, *det kan jag ordna och om du dessutom behöver en lärare som är på ett visst sätt så grejar jag det med.*

Får och tar mer ansvar

I ett klassrum på VIRGINSKA SKOLAN I ÖREBRO sitter Magnus och Jasmin. De läser de karaktärsämnen som ingår i omvårdnadsprogrammet samtidigt som de hämtar igen det som de missat när det gäller grundskolans kärnämnen.

Magnus var intresserad av omvårdnad men saknade betyg i matematik, svenska och engelska. Nu är han klar med grundskolans engelska.

” Någon berättade att på Nya Zeeland kan alla treåringar simma. När en besökare frågade hur det kan komma sig fick han svaret: För att vi har bestämt så. På samma sätt har vi bestämt oss för att eleverna ska klara sina studier hos oss.

När han också klarat av matematik och svenska räknar han med att börja i omvårdnadsprogrammets årskurs ett. Skillnaden mellan PRIV omvårdnad på Virginska och grundskolan är stor.

– Det är mycket roligare här, säger Magnus, för här blir man peppad. Det blev man inte i grundskolan. Här kan lärarna skämta, så där så att man fattar hur de menar.

Jasmin håller med om att det är mycket annorlunda. Hon går första året på IV. Hon saknar grundskolebetyg i matematik och svenska på grund av att hon valde att skola i stället för att kämpa, som hon säger.

– Det ångrar jag ju nu men här finns det möjlighet att ta igen det. Här får man mer ansvar och då tar man det också. Jag vill gå ut härifrån och satsa på att bli barnmorska.

Jasmin kommer att vara klar med sina grundskoleämnen till sommaren och kan börja på omvårdnad på Risbergska skolan till hösten.

– Lärarna här är jättebra. De tänker positivt och är inte så stränga – och det behöver de ju inte vara heller.

Emil sätter sig en stund efter att ha gjort i ordning potatissallad och dukat för dagens personallunch på Virginska skolan i Örebro. Han går på PRIV med inriktning mot hotell och restaurangprogrammet. Han hade sökt in på hotell- och restaurang om han bara hade klarat grundskolans matematik och engelska. Det pluggar han nu i stället, på tisdagar och torsdagar. Övriga dagar är det arbete i skolans stora metodkök eller, på fredagar, med personalmat.

– Här får man mer hjälp. Det är inte så att det är fler lärare men de hjälper till på ett annat sätt. Och så är det bra att det finns en koppling till det vi jobbar med i köket. Man kan använda matten när man ska räkna om recept i köket.

När vi äter säger rektor, Håkan Ågren:

– Om du hade kommit i september så hade du fått ett annat intryck. Det tar nästan ett år för eleverna att motiveras till lärande igen. Sedan kan de ta igen det som de behöver och gå vidare med sin utbildning här.

– Att det fungerar beror till stor del på lärarna och deras inställning.

Som ett annat svar på frågan varför elever som något år innan betraktats som omöjliga och misslyckade kan göra väl ifrån sig och lyckas i sina studier på Virginska skolan återger Håkan Ågren en anekdot.

– Någon berättade att på Nya Zeeland kan alla treåringar simma. När en besökare frågade hur det kan komma sig fick han svaret: För att vi har bestämt så. På samma sätt har vi bestämt oss för att eleverna ska klara sina studier hos oss.

Motivera elever genom individualisering

BOSSE PETTERSSON, BITRÄDANDE REKTOR VID IV I JÄRFÄLLA kommenterar hur man kan individualisera för att skapa motivation. Han menar att många elever upplever att de tidigare mest ägnat sig åt enskilt arbete.

– Man säger till eleverna: Här ska du sitta och läsa eller arbeta i en bok medan grannen läser i en annan. Det är så långt ifrån en levande pedagogik som man kan komma. Det är inte individualisering att alla ska nå samma mål på samma tid!

– Vi vill att individen både ska våga och få ta ansvar för sin egen situation och sitt lärande och inte bara vara ett offer och föremål för andras inlärningsverksamhet. Vår erfarenhet är att om en elev själv valt det hon sysslar med vill hon också utföra det väl.

Bosse Pettersson pekar på att såväl grundskole- som gymnasieförordningen i sina portalparagrafer beskriver undervisningstid som ”tid för arbete som planeras av lärare och elev tillsammans och som elev genomför under lärares ledning”.

Josefin som går på artistutbildningen har mer positiva lärarerfarenheter från IV än från grundskolan. Hon skolkade hela sjuan och sedan gick hon färdigt grundskolan i specialskola. Hon kom in på hotell- och restaurangprogrammet men steget från specialskola till gymnasiestudier blev för stort. Hon hoppade av och artistlinjen passade henne perfekt. Hon ville sjunga.

– Jag vill gärna plugga för jag har sett så många som det har gått snett för sedan de slutade efter nian, flera som går på socialbidrag och så. Men jag klarar inte det här med läxor, säger hon. Jag vill vara kvar här för här får man hjälp.

Om två år tror hon att hon är på väg att utbilda sig till socionom, för det vill hon bli, eller så arbetar hon som volontär för Röda Korset eller någon annan organisation.

Bosse Pettersson i Järfälla, menar att när en elev kommer till IV handlar det om nyinläring, nämligen att hitta ämnen som eleven inte tidigare misslyckats i. Det handlar i regel om karaktärsämnen. Märker eleven att hon lyckas i något som hon inte lyckats med tidigare växer intresset för att lära. Framgång föder framgång.

Det första året ägnas åt karaktärsämnen och att ta igen de ämnen från grundskolan som eleven inte godkänts i. Därefter väljer eleven nationellt program eller påbörjar ett specialutformat program som oftast blir fyårigt. I Järfälla går 60 procent av eleverna på ett nationellt program efter ett år.

Ämnesområdet navigation, en viktig del inom det specialutformade programmet Båt och sjöliv, är ett exempel på ett område där många elever kunnat göra nyinlärnin.

– Det är tillräckligt svårt, säger Bosse Pettersson, för att vara en utmaning men tillräckligt lätt för att börja med.

Han berättar att elever säger *Det här kan vi inte*.

– Då säger jag: *Det är klart att ni inte gör men ni är väl i skolan för att ni ska lära er något nytt?*

Matematik kommer naturligt in i bilden. Området navigering ger tillfälle att ställa upp ekvationer när storheter som fart och distans ska bestämmas. Förmågan att läsa provas naturligt.

– Samtidigt är det bra att jag inte får examinera en elev som ska ta kustskepparexamen. Det ska en inspektör från sjöfartsverket göra. Visar det sig att eleven misslyckas är det mitt fel, då är det jag som inte har lyckats eller har släppt upp honom för tidigt.

Andra områden för nyinlärnin som visat sig fungera som goda bryggor in till annat lärande är rap på artistutbildningen och matlagning på turism- och eventutbildningen.

– Visar det sig att en elev har svårt för matten kan det vara klokt att han väntar med att läsa in den till sist. Då har han antagligen hunnit bli rejält motiverad. Om det då bara är matten som återstår för att han ska få gymnasiekompetens så anstränger han sig gärna för att klara den också.

En andra Moder Teresa?

LENNART FRÄNDÉN I LIDKÖPING, presenterar ett solskensexempel som visar hur ett lösningsfokuserade arbetssätt kan leda till framgång.

Madeleine som var IV-elev på De la Gardiegymnasiet i Lidköping för ett par år sedan går snart ut med toppbetyg från Barn- och fritidsprogrammet. Hon berättar:

– Mitt liv var väldigt upp och ned när jag gick i nian, ja under hela högstadiet. Jag var skoltrött och var inte så ofta i skolan. Det passade mig bra att komma in i projektklassen, säger Madeleine.

Projektklassen är en av 12 utbildningslinjer vid IV i Lidköping som passar elever som inte har någon aning om hur studierna ska inriktas – eller om de överhuvud taget ska äga rum. Projektet har växt fram som ett samarbete mellan skolan, socialförvaltningen, polisen, BUP med flera aktörer som möter ungdomar i olika situationer.

– På högstadiet var det ingen som riktigt brydde sig, konstaterar

Madeleine. Två månader innan terminen skulle sluta sa de att man måste skärpa sig. Det var ju så dags då! Men här fick jag tidigt klart för mig att det gäller att ligga i.

Lennart Frändén minns att Madeleine hade stora problem under högstadietiden. När samma beteende fortsatte på IV fick hon ett ultimatum vid ett möte med mamman och IV-personal. Jag sa:

– Så här kan du inte fortsätta för just nu ter sig din skoltid helt meningslös. Antingen skärper du till dig eller så är det bättre att du skriver ut dig ur skolan och gör något som känns mer meningsfullt och som ger dig kraft i livet.

– Till sist fick Madeleine frågan *Om du fick välja helt fritt och alla möjligheter fanns öppna och tillgängliga för dig vad skulle du då göra?*

– Svaret kom direkt: *Jobba med utsatta barn i Indien.* Mitt svar blev att det kan jag inte ordna men du kan få åka med till Zambia i Afrika och där besöka SOS-barnbyar. Det dög!

– Jo, säger Madeleine, jag ville bli en andra Moder Teresa. När jag är klar med barn- och fritidsprogrammet vill jag försöka jobba med barn utomlands, gärna i Indien för där har jag också egna rötter. Min pappa kommer därifrån. Det kommer nog att gå – jag har aldrig haft så bra betyg som nu! Förresten ska jag försöka ordna med en APU-plats på ett barnhem i Indien.

Madeleine pekar på två saker som tillsammans blev hennes vändpunkt i livet. Den ena är skillnaden i vuxenbemötande.

– Här på IV visar lärarna att de förstår att man kan må dåligt en dag. Man bryr sig om alla elever, inte bara om dem som räcker upp handen och är duktiga.

– Kommer man inte till skolan är det inget snack – de kommer och hämtar en i stället för att bara skälla och få en att känna sig dålig.

Den andra var besöket i Zambia.

– Det betydde jättemycket för mig att se hur glada barnen där var för att kunna gå i skolan och att det var allt annat än en självklarhet för dem. Det gav mig en bättre känsla för skolan här hemma.

– Min mamma har flera gånger sagt: Tack gode Gud för att IV fanns så att du kunde komma på rätt köl, berättar Madeleine.

” *Så här kan du inte fortsätta för just nu ter sig din skoltid helt meningslös. Antingen skärper du till dig eller så är det bättre att du skriver ut dig ur skolan och gör något som känns mer meningsfullt och som ger dig kraft i livet.*

Hitta drivkraften

PERSONALEN VID NAVET I NYKÖPING sätter en ära i att bemöta eleverna med förväntningar och respekt. Mikael på PRIV-mek pekar på bak-

ATT LÄSA VIDARE:

- Myndigheten för skolutveckling, Forskning i fokus nr 19, 2004 *Motivation och motivationsarbete i skola och behandling*

grunden till att eleverna bär sina PRIV-mekoveraller med stolthet. Han berättar att eleverna fått söka till PRIV-mek och antagits först efter antagningsintervju.

– Till oss kom killar som man slagit undan benen på under nio år och som var alldeles säkra på att det skulle bli ett kryss i rutan "Ej antagen". Det hände flera gånger att de sa: *Det är lika bra du kryssar i där på en gång.*

– När jag ringde runt och meddelade antagningsbesluten fanns det både elever och föräldrar som grät av lycka.

Många elever, berättar personalen, som kommer till Navet har inte självkänsla nog att tro att de skulle kunna jobba vid flyget. De tror ofta att det på sin höjd kan bli tal om en mindre bilverkstad. I Nyköping förbereds nu ett projekt inom Navet i samverkan med flygutbildningen inom Flygteknik Technical Training.

Det gäller att få ut dem och uppleva segelflygning och praktik på en arbetsplats inom flyget som är en expansiv verksamhet i regionen. Det kan få dem att hitta självkänslan och drivkraften att bli behöriga och utbilda sig till flygmekaniker, säger Björn Littmarck.

ATT RESONERA OM:

1. VILKA SKILLNADER UPPLEVER NI BETRÄFFANDE ELEVERNAS MOTIVATION NÄR DE LÄMNAT GRUNDSKOLAN OCH BÖRJAT PÅ IV?

2. VILKA FAKTORER HOS ER FRÄMJAR ELEVERNAS MOTIVATION?

 Detta tar vi med till handlingsplanen på sidan 66:

ELEVSYN OCH FÖRHÅLLNINGSSÄTT

På IV liksom inom hela skolan behöver man använda sig av förklaringsmodeller, dels för att själva bättre förstå, dels för att kunna beskriva för andra vad man gör. Det är viktigt att bygga det praktiska arbetet i skolan på teorier för att kunna utveckla verksamheten. Några teorier som ligger till grund för arbetet inom IV tar sin utgångspunkt i:

- Ett salutogent perspektiv som betonar det friska hos människan det vill säga de starka sidorna hos eleven, inte hennes brister, där känslan av sammanhang ingår som en viktig faktor.

- Ett empowermentperspektiv som går ut på att stärka individens förmåga att hantera sin situation. Genom att öka elevens ansvarstagande ökar handlingsförmågan, självförtroendet och framtidstron.

Salutogent perspektiv

Begreppet salutogenes myntades av Aaron Antonovsky (1923–1994), medicinsk sociolog. Det salutogena perspektivet innebär att man snarare lägger tonvikten på hälsobringande faktorer än på ”riskfaktorer”. Antonovsky ställde i sin forskning frågan hur det kan komma sig att vissa behåller och utvecklar en god hälsa trots att de utsatts för påfrestningar och svårigheter. Han fann att istället för att enbart försöka undvika påfrestningar, motgångar och problem bör vi inrikta oss på att stärka de generella faktorer som både fungerar som buffert mot påfrestningar och bidrar till hälsa. Den viktigaste faktorn som Antonovsky fann var en upplevd känsla av sammanhang (KASAM) i tillvaron. De tre mest centrala komponenterna som ingår kallade han *begriplighet, hanterbarhet och meningsfullhet*.

Att tillvaron är begriplig betyder att det måste finnas en känsla av att det som händer i livet är någotsånär förutsägbart eller går att ordna och förstå efteråt. *Hanterbarhet* handlar om i vilken grad man upplever att man kan möta de krav och utmaningar man ställs inför så att man inte känner sig som ett offer för omständigheterna. *Meningsfullhet* handlar om att man känner sig delaktig i de processer som skapar ens öde och ens dagliga erfarenheter.

Det salutogena synsättet är utgångspunkt för det dagliga arbetet i flera av de besökta gymnasieskolorna.

PÅ NAVET I NYKÖPING bygger man på det friska hos eleverna.

– Det finns något friskt och sunt hos alla elever hur hopplös situationen än kan se ut, säger Björn Littmark. Den erfarenheten gör vi ständigt. Vår utgångspunkt är att alla vill vara duktiga. Det viktiga är då att ur elevens perspektiv ta reda på vad som ligger som hindrar dem.

Eleverna bemöts i vardagen med utgångspunkt i den behovshierarki som psykologen Abraham Maslow utvecklat. Den börjar med kroppsliga behov och behov av trygghet, fortsätter med behov av gemenskap och tillgivenhet, därefter uppskattning, och slutar med behovet av självförverkligande. Tanken är att behoven på en lägre nivå måste vara tillfredsställda innan högre mål kan bli viktiga för individen.

” Det finns något friskt och sunt hos alla elever hur hopplös situationen än kan se ut, säger Björn Littmark. Den erfarenheten gör vi ständigt. Vår utgångspunkt är att alla vill vara duktiga. Det viktiga är då att ur elevens perspektiv ta reda på vad som ligger som hindrar dem.

” *Man måste fråga sig, säger Björn Littmark, är det elevens behov eller skolans som gäller? Det är naturligtvis elevernas och då måste skolan kunna fungera som en Barbapappaorganisation. Beroende på var eleven befinner sig i sin behovstrappa är det vår uppgift att möta henne där hon är och det får vi inrätta oss efter.*

En mycket basal konsekvens av att använda Maslows behovstrappa som utgångspunkt för verksamhetsplanering kan vara att man erbjuder eleverna frukost och att frukoststunden är ett schemalagt och obligatoriskt inslag. Grundtanken är enkel: En hungrig människa lär sig inte lika bra som en mindre hungrig.

I Nyköping försöker man alltid ta sin utgångspunkt i hur världen faktiskt ser ut – oavsett hur den borde ha sett ut – och förstå människan utifrån det sammanhang där hon finns.

– Det är ett synsätt som kan verka skuldbefriande, säger Björn Littmark. Föräldrarna och eleven har alltid gjort det optimala utifrån sina givna förutsättningar. Nu skall vi tillsammans med föräldrarna och eleven lägga till det vi kan hjälpa till med.

– Vi har elever som inte alltid kommer till skolan, förklarar Ingrid Bromeé som är lärare i pedagogiken vid Navet. I stället för att skäl- la och lägga ansvaret på eleverna ber vi om ett samtal. Då försöker vi utröna vad vi kan göra för att tiden här kan bli så meningsfull för eleven att han tar sig hit.

Maslows behovshierarki får i ett sådant samtal en högst konkret användning.

– Man måste fråga sig, säger Björn Littmark, är det elevens behov eller skolans som gäller? Det är naturligtvis elevernas och då måste skolan kunna fungera som en Barbapappaorganisation. Beroende på var eleven befinner sig i sin behovstrappa är det vår uppgift att möta henne där hon är och det får vi inrätta oss efter.

Harriet Sundkvist, lärare i Resursskolan inom IV i Nyköping, konstaterar att många elever mår dåligt:

– Man kan inte sitta och lösa ekvationer när det samtidigt bubblar inom en av oro: *Var ska jag bo i nästa vecka.*

Behöver en elev träffa en kurator i stället för att plugga engelska ska hon få göra det. När livet har stadgat sig kan det bli dags för engelskan. Eller kanske en tjejgrupp eller så är det dags att leta efter en praktikplats.

HÅKAN ÅGREN, REKTOR I ÖREBRO, menar att man som lärare inte kan förlägga ansvaret för den enskilde eleven utanför sig själv. I grunden handlar det om vilken inställning man själv har och om man tror att alla kan ändra på sig. Relationen till läraren är den enskilt viktigaste faktorn för måluppfyllelse. Därför är bland annat mentorskapet vid Virginska skolan, en uppgift som ingår för alla lärare, centralt.

– Eftersom det salutogena, hälsoinriktade synsättet är så viktigt både för ens egen och elevens utveckling är det också ett av de kriterier som vi använder vid lönesättning av lärare. Här får man betalt för att tro alla elever om gott, konstaterar han.

För att säkerställa att ett salutogent perspektiv och arbetssätt tillämpas förs värdegrundsdiskussioner vid IV i Örebro varje vår. Då ställer man sig frågan hur framgångsrik verksamheten varit och vad som behöver förändras.

– Hur man bemöter eleverna och hur mycket tilltro man sätter till deras förmåga handlar i grund och botten om vilken människosyn man som lärare har, konstaterar Håkan Ågren. Ser man eleverna som andra klassens människor och behandlar dem därefter? Skulle man behandlat sitt eget barn lika?

Empowerment – att stärka självkänslan

Empowerment uttrycker en strävan efter att stärka människors kapacitet att ta ansvar för sitt eget liv. Begreppet används ofta i diskussioner om hur situationen för grupper som saknar makt och som har litet inflytande över sina liv ska kunna förändras.

Genom ett empowermentperspektiv i utbildningen fördelas makten och kontrollen aktivt så att elevens handlingsförmåga, självförtroende och framtidstro ökar. Detta gör att hon också måste öka sitt ansvars-tagande. I empowermentperspektivet är tron på människors förmåga och möjligheter central.

Att utgå från det positiva som finns hos var och en och bygga vidare på det handlar om att hos varje elev se lösningar i stället för problem. Det handlar om att våga lita på och lämna över ansvar till eleverna. Både De la Gardiegymnasiet i Lidköping och Xist Tjelegymnasium i Stockholm samarbetar med stiftelsen Kvinnoforum för att medvetet förstärka det arbetssätt som eleverna behöver.

Det handlar om att öka tjejers och killars handlingsutrymme och stärka deras möjligheter att ta kontroll i sina liv. I det sammanhanget är det nödvändigt att uppmärksamma att kvinnor som grupp är underordnade män och vilket begränsar handlingsutrymmet för både kvinnor och män.

Empowerment är den röda tråden i exempelvis hälsokunskap. Man kan ta makten över sin hälsa och de faktorer som påverkar den. För att det ska fungera krävs både självförtroende och handlingsförmåga. Det

” *Vi försöker lära dem att se och ta ansvar för sina behov. I grundskolan har killarna ofta tagit mycket plats och tjejerna varit tysta, inte märkts och inte fått samma utrymme. Här hos oss kommer de inte undan. Här där det bara är tjejer får de utrymme och får träna på att agera, vara aktiva och att ta för sig.*

är skolans uppgift att skapa en miljö där eleverna kan känna att de inte bara är delaktiga utan att de även har makt. Det gäller att skapa omständigheter i vilka de får förtroendet att pröva sina vingar på riktigt.

PÅ XIST TJEJGYMNASIUM I STOCKHOLM går cirka 45 elever på IV. Många elever är extremt utsatta av olika anledningar och behöver en frizon.

– Det är bra att Xist inte ligger i en vanlig gymnasieskola, säger Helena Gullberg som är rektor, för då slipper de visa upp sina misslyckanden. De behöver få en paus och slippa stress. Här är de under ett år, det räcker för annars blir det för snällt.

Tanken är att eleverna efter ett år på Xist ska vidare i livet, antingen till studier eller till arbete.

– Målet är att få betyg i grundskolans kärnämnen men också för en del att klara av ”den sociala biten”.

– Det tycks gå bra för tjejerna från Xist, säger Helena Gullberg. Alla som var elever här förra året har nu någon sysselsättning.

De som kommer till Xist ska vara motiverade och vilja klara av skolan trots de omständigheter som gjort att de inte orkat med grundskolan. Eleverna ansöker om att gå på Xist genom Stockholms stads intagningsenhet, ofta efter att ha fått tips genom studie- och yrkesvägledare.

– Här jobbar vi med hela eleven och knyter de nätverk till dem som behövs. Det kan vara personal från BUP, socialförvaltningen eller läkare. Tack vare att vi har så få elever kan vi fånga upp var och en, säger Katarina Ranung som är bildlärare.

– Vi försöker lära dem att se och ta ansvar för sina behov. I grundskolan har killarna ofta tagit mycket plats och tjejerna varit tysta, inte märkts och inte fått samma utrymme. Här hos oss kommer de inte undan. Här där det bara är tjejer får de utrymme och får träna på att agera, vara aktiva och att ta för sig.

Xist tjejgymnasium ingår i Kvinnoforum och arbetar med tydligt fokus på könsmaktförhållanden. Förutom grundskolans kärnämnen, läser eleverna livskunskap, bild, textil och SO-ämnen. I alla ämnen ingår frågor kring hur könsmaktförhållanden påverkar och utgångspunkten är att tjejerna ska bli mer förmögna att ta för sig.

Gruppens sammansättning avgör vad som fokuseras mest under ett visst år. Förra året var många elever invandrare samtidigt som flera var uttalat rasistiska. Skolarbetet handlade mycket om olika kulturer. I år är flera tjejer lesbiska. Sexualitet och heteronormativitet fokuseras. I kursen livskunskap ingår bland annat övningar för att öka medvetenheten

om fördomar mot olika kulturer eller om sexualitet. I ämnet historia arbetar man mycket med kvinnohistoria och kvinnokamp, feminism, klädsel, hedersbegreppet och könsnormer.

– Heteronormativitet handlar om hur vi ser på varandra som individer och om hur man kan hitta eller skapa sin egen norm, säger Marit Sahlström. Vi vill få eleverna att se maktstrukturer och förstå hur de kan ta makten över sitt eget liv.

ÄVEN REKTOR ANETTE LAWESSON VID BELLEVUEGYMNASIET I MALMÖ har erfarenhet av att ordna grupper för att stärka tjejer i sin självkänsla både som individer och som tjejer men ser även behovet av killgrupper.

– Det brukar få till följd att killarna hänger på låset och frågar varför inte de får vara med. *Nej*, säger jag, *för en gångs skull innebär det att vara kille att ni inte får vara med*. Men trycket på att starta killgrupper växer. Där finns det mycket att göra.

Anette Lawesson konstaterar att killar har lika mycket livsfrågor att brottas med som tjejer.

– Killarna från Rosengård ställer frågor till våra coacher som de i flera fall säkert inte kan tala med sina föräldrar om.

LENNART FRÄNDÉN I LIDKÖPING framhåller forskning som visar att elever mår bra av att möta höga förväntningar och realistiskt ställda krav. Därför bygger deras IV-verksamhet på att var och en ska vara sedd, älskad, respekterad och få möta lagom tuffa utmaningar.

– Min erfarenhet, säger Lennart Frändén, är att självförtroendet växer enormt bland de elever som får ta ansvar för att förbereda en resa eller ta ansvar för en redovisning av en resa vi gjort. I sådana projekt blir kunskap både begriplig, hanterbar och meningsfull på ett helt annat sätt än vad många elever tidigare upplevt.

– Det lyser om eleverna vid tanken på att de om ett år kanske står i en skola i Portugal och dansar och berättar om sin kultur eller det svenska skolsystemet, säger Lennart Frändén.

Eleverna förbereder ett projekt i den långa raden av internationella projekt som IV-eleverna på De la Gardiegymnasiet i Lidköping deltar i. Under tio år har skolan deltagit i 45 internationella samarbetsprojekt.

– Tänk dig vad som händer med en elev som knappt orkar gå upp på morgonen och släpa sig till skolan, än mindre göra i ordning frukost, som får förtroendet att greja programmet för flera veckors vistelse i Zambia!

– Och vad är det som sker när en grupp elever berättar för Ungdomsstyrelsen om vår resa till Franska Guyana? Jämför med om de skulle ha berättat om August Strindberg i stället! Då kan man vara säker på att det hade funnits någon som kan mycket mer. Men erfarenheterna från resan äger ungdomarna och ingen kan slå dem på fingrarna. De växer och får respekt när de får ansvara och medverka i sådana projekt.

Madeleine som har varit elev på IV i Lidköping berättar en episod från en av resorna som ett exempel på hur empowerment kan gestalta sig i verkligheten.

– När vi skulle resa till Zambia fick vi ta stort eget ansvar, säger hon. Vi ställde krav på varandra och på lärarna och hade lika mycket ansvar för att planera för dem som de tidigare hade haft för att planera för oss.

– På plats i Zambia hade vi en köksgrupp varje dag och om det var stökigt i köket fick dagens grupp se till att reda upp det med gruppen som var dagen innan.

Det blev naturligt mycket frustration och eleverna upplevde emellanåt att de saknade en fast ledarhand.

– Det kan inte vara en ledares största uppgift att ständigt påminna om tider, vilken mat som ska serveras eller när bussen ska plocka upp deltagarna, säger Lennart. När ungdomarna möter det förhållningssättet inser de ganska snart att såväl elever som ledare bär ansvar för kvaliteten på utbytesresan eller lägret.

Lennart och Madeleine berättar om en tidigare elev som under en vistelse i Sydamerika blev mycket frustrerad över att elever och lärare skulle dela ansvaret för utbytesresans innehåll. Hon tyckte inte att Lennart tog sitt ansvar som vuxen och lärare.

Men när sällskapet skulle åka hem visade det sig vid ett byte i Paris att flyget var överbokat och eleverna inte skulle komma med. Då tog Lennart på sig ledarträjan och förhandlade med personalen på flygplatsen och såg till att gruppen fick kompensation i form av pengar och nya biljetter så att den kunde komma hem.

– Då sa hon *Nu tog du minsann ansvar för oss som ledare*, säger Lennart.

Hans uppfattning är att de beslut och den information som eleverna själva kan ta ansvar för ska han inte styra över i onödan, men när en kris-situation uppstår där ingen av eleverna har erfarenhet, är det självklart att han som ledare ska träda in.

– Elever som deltagit i våra projekt, konstaterar Lennart, säger ibland att de har inte bara lärt sig om en ny kultur och att samarbeta med andra

utan de har även lärt sig att driva ett projekt och ansvara för dess resultat.

– Det blir ju så, säger Lennart Frändén, att när ungdomarna uppmuntras att ta ansvar, då växer de som människor. Men det handlar inte för oss lärare om att abdikera som ledare!

ATT RESONERA OM:

1. VAD KAN NI GÖRA FÖR ATT SYNLIHGÖRA ELLER MEDVETANDEGÖRA DET NI GÖR I VARDAGSARBETET?

2. HUR SKULLE NI KUNNA ARBETA FÖR ATT UTVECKLA KOMPETENS I VÄRDERINGAR OCH MÄNNISKOSYN?

3. HUR HAR NI PLANERAT SAMMANSÄTTNINGEN AV KOMPETENSER I ER IV-VERKSAMHET?

4. VAD BETYDER ETT SALUTOGENT SYNSÄTT I ER VERKSAMHET?

5. HUR KAN NI OMSÄTTA BEGREPPEN BEGRIPLIGHET, HANTERBARHET OCH MENINGSFULLHET I OLIKA SITUATIONER I ER SKOLA?

6. VILKA HINDER RESPEKTIVE FRAMGÅNGSAKTORER FINNS FÖR ATT EN IV-ELEV HOS ER SKA KUNNA "GÅ HUR LÅNGT SOM HELST"?

7. HUR ARBETAR NI FÖR ATT STÄRKA SJÄLVKÄNSLAN HOS IV-ELEVERNA?

8. HUR KAN NI ÖKA ELEVERNAS ANSVAR?

9. VAD HAR DET FÖR BETYDELSE ATT ETT KÖNSMAKTSPERSPEKTIV INTEGRERAS I UTBILDNINGEN?

10. ÄR ERA FÖRVÄNTNINGAR PÅ IV-ELEVERNAS PRESTATIONER HÖGA ELLER LÅGA? MOTIVERA.

 Detta tar vi med till handlingsplanen på sidan 66:

ATT LÄSA VIDARE:

- Folkhälsoinstitutet, Rapport 2000:19 *När självkänslan växer*
- Aaron Antonovsky *Hälsans mysterium* (Natur och Kultur)
- Attraktiv skola
<http://www.skola.se/intranet/artiklar.nsf>
- Oscar Öquist *Tyst erfarenhet*
- Oscar Öquist: *Se världen som den är* (Om systemteori)
- Bo Ahrenfeldt *Förändring som tillstånd*
- Örebro, Barn och utbildning, Håkan Ågren; *Visionen en skola för alla en mental och emotionell framtidsbild med stor dragningskraft*
- Navet, Skol- och ungdomsenheten Kommunalt utvecklingsprojekt – införandet av professionella samverkans- och samtalsmetoder

Litteratur

- Ds 1998:27 *PRIV – en ny väg till ett nationellt program*,
Folkhälsoinstitutet, Rapport 2000:19 *När självkänslan växer*
- Hultqvist, Elisabeth, 2001, Segregerande integrering En studie av gymnasieskolans individuella program, HLS Förlag
- Myndigheten för skolutveckling ”Vid sidan av eller mitt i”
- Myndigheten för skolutveckling, Skolutvecklingens många ansikten
- Myndigheten för skolutveckling, Forskning i fokus nr 19, 2004 *Motivation och motivationsarbete i skola och behandling*
- Myndigheten för skolutveckling, 2005, Forskning i fokus nr, *Individeralisering i ett skolsammanhang*
- Prop. 2003/04:140 *Kunskap och kvalitet – elva steg för utveckling av gymnasieskolan*
- Skolverket 1998 *Elever i behov av särskilt stöd*
- Skolverket 2000 *Forskning om rektor*, Ekholm, Blossing, Kåräng, Lindvall & Scherp (Hänvisar bl.a till Mortimore 1988 Reynolds, Sammons, Stoll, Barber, Hillman 1996)
- Skolverket 2001, *Programbäfte IV* 2000:21
- Skolverket 2001 *Utan fullständiga betyg – varför når inte alla elever målen*, Rapport nr 202
- Skolverket 2002, (U1999/4469S), *Programinriktat individuellt program – 17 skolors sätt att organisera PRIV*

Skolverket 2002, *Programinriktat individuellt program – sex skolors sätt att organisera PRIV*

Skolverket 2002, Gustafsson, J-E., Myrberg, E., *Ekonomiska resursers betydelse för pedagogiska resultat*. Skolverkets monografiserie (hänvisar bl.a. till Rutter 1979 och Mortimore 1988)

SOU 2002:120 *Åtta vägar till kunskap*

Handlingsplan

VAD SKA FÖRBÄTTTRAS?	VARFÖR – VAD VILL VI UPPNÅ?	HUR – ÅTGÄRD?	VEM ANSVARAR FÖR?	NÄR SKA DET DET VARA KLART?
IV:S UTVECKLING (s. 15)				
SKOLUTVECKLING (s. 19)				
TID OCH KVALITET (s. 24)				
PRIV (s. 28)				
INKLUDERING ELLER SEGREGERING (s. 31)				

Handlingsplan, forts

VAD SKA FÖRBÄTTRAS?	VARFÖR – VAD VILL VI UPPNÅ?	HUR – ÅTGÄRD?	VEM ANSVARAR FÖR?	NÄR SKA DET DET VARA KLART?
---------------------	-----------------------------	---------------	-------------------	--------------------------------

SAMVERKAN (s. 40)

IVIK (s. 43)

INDIVIDUALISERING (s. 50)

MOTIVATION OCH LÄRANDE (s. 56)

ELEVSYN OCH FÖRHÅLLNINGSSÄTT (s. 63)

Bilaga

– Lagar och förordningar som styr IV

IV är inte ett nationellt program men det finns en skyldighet för landets kommuner att erbjuda IV-verksamhet. Detta ger kommunerna en stor frihet och samtidigt ett stort ansvar.

Det regelverk som finns styr basala skyldigheter men lämnar ett stort utrymme för personalen att inom givna ramar utforma en lämplig verksamhet. IV regleras i skollagen och gymnasieförordningen men är unik i gymnasieskolan såtillvida att det inte finns fastlagda programmål eller regler för vilka ämnen eller kurser som ska ingå i ett individuellt program eller hur många gymnasiepoäng som ska ges.

Inom IV kan man använda kursplaner från både grundskola och gymnasieskola beroende på den enskilde elevens behov. Varje elevs individuella studieplan ska i praktiken ses som ett eget program.

I det följande återges de huvudsakliga regler som för närvarande – utöver vad som allmänt gäller för skolan – är styrande för verksamheten inom IV.

ERBJUDANDE OM UTBILDNING

Skollagen 5 kap Erbjudande om utbildning på specialutformade eller individuella program

13 § Varje kommun är skyldig att erbjuda gymnasieutbildning i form av specialutformade program eller individuella program för de ungdomar i kommunen som avses i 1 § och som inte har tagits in på något nationellt program i gymnasieskolan eller en likvärdig utbildning eller har avlagt International Baccalaureate (IB). Detsamma gäller den som har

tagits emot på ett nationellt program i gymnasieskolan eller till en likvärdig utbildning men som har avbrutit utbildningen där. I fråga om elever från särskolan gäller skyldigheten dock endast individuella program och endast om eleven vid prövning enligt 6 kap. 7 § inte tas emot i särskolan, därför att eleven bedöms kunna gå i gymnasieskolan.

Ett erbjudande enligt första stycket får avse utbildning som anordnas av hemkommunen eller av en annan kommun eller ett landsting. Utbildning som anordnas av en annan kommun eller ett landsting och som avser en grupp elever enligt vad som anges i 4 a och 4 b §§ får erbjudas inom ramen för ett samverkansavtal.

TVå eller flera kommuner som gemensamt erbjuder utbildning för en grupp elever bildar ett samverkansområde för den utbildningen. Kommuner som har slutit samverkansavtal med ett landsting om en viss utbildning för en grupp elever bildar ett samverkansområde för den utbildningen. Lag (1999:887).

MÅL INNEHÅLL OCH LÄNGD FÖR IV

Skollag 5 kap Individuella program

4 b § Ett individuellt program skall först och främst förbereda eleven för studier på ett nationellt program eller ett specialutformat program. Utbildningen skall bedrivas i en omfattning som motsvarar heltidsstudier. Utbildningens omfattning får dock minskas om en elev begär det och styrelsen för utbildningen finner det förenligt med syftet för utbildningen.

Ett individuellt program kan

1. särskilt inriktas mot studier på ett nationellt eller specialutformat program (programinriktat individuellt program),
2. göra det möjligt för ungdomar att genom lärlingsutbildning förena en anställning som syftar till yrkesutbildning med studier av vissa ämnen i gymnasieskolan, och
3. möta elevers speciella utbildningsbehov.

Ett individuellt program som har ett sådant syfte som avses i första stycket kan utformas för en grupp elever.

Ett programinriktat individuellt program skall utformas för en grupp elever.

Utbildningen på ett individuellt program skall följa en plan, som skall fastställas av styrelsen för utbildningen. I fråga om sådana individuella program som avses i andra stycket får regeringen föreskriva att utbildningen i skolan skall omfatta minst vissa ämnen. Lag (2004:1368).

Gymnasieförordningen 2 kap Individuella program

21 § Om ett individuellt program är avsett att göra det möjligt för en elev att förena en anställning som syftar till en yrkesutbildning med studier, skall studierna omfatta kärnämnen svenska eller svenska som andraspråk, engelska, samhällskunskap, religionskunskap och matematik.

Om eleven önskar det skall utbildningen omfatta samtliga kärnämnen.

Utbildningen skall omfatta tre årskurser. Förordning (1995:885).

DOKUMENTATION OCH BETYG PÅ IV

Gymnasieförordningens 7 kap

SLUTBETYG

8 § Elever skall få slutbetyg när de har gått igenom ett nationellt program eller ett specialutformat program och har fått betyg på alla kurser och det projektarbete som ingår i elevens studieväg.

En elev som har gått ett individuellt program skall få slutbetyg efter att ha fullföljt den studieplan som har lagts upp för eleven.

En elev som genom studier på ett individuellt program fått betyg i ett ämne i grundskolan har rätt att få ett nytt slutbetyg från grundskolan. Rektorn i gymnasieskolan skall utfärda det nya slutbetyget. Förordning (1999:844).

BEVIS ÖVER UTBILDNING PÅ INDIVIDUELLT PROGRAM

13 § Om en elev som gått på ett individuellt program övergår till ett nationellt eller specialutformat program, avbryter studierna eller övergår till en annan gymnasieskola skall eleven få bevis över genomgången utbildning, där det framgår vilka utbildningsinslag och vilken praktik eleven deltagit i. Ett sådant bevis skall i förekommande fall lämnas som

komplement till ett slutbetyg eller ett samlat betygsdokument. Förordning (1996:1363).

UTVECKLINGSSAMTAL

19 § Minst en gång per termin skall rektorn se till att eleven ges en samlad information om elevens kunskapsutveckling och studiesituation (utvecklingssamtal). Utvecklingssamtalet skall genomföras med den individuella studieplanen som grund. I fråga om elever som inte fyllt 18 år och inte heller ingått äktenskap skall även vårdnadshavarna få sådan information som avses i första stycket. Förordning (2000:219).

Kvalitet inom IV – hela skolans ansvar

Kvaliteten inom gymnasieskolans individuella program, IV, behöver utvecklas. Fler elever än idag bör gå över till och fullfölja ett nationellt program. Det är utgångspunkten för den lagändring som trädde i kraft den 1 juli 2006. Lagändringen innebär att även elever på IV ska erbjudas utbildning på heltid. Myndigheten för skolutveckling har under 2005 och 2006 haft uppdraget att stödja kommuner och skolor i arbetet med att utveckla kvaliteten på IV.

Detta stödmaterial visar exempel på hur olika kommuner och gymnasieskolor med IV har valt att organisera sin verksamhet. Elever, lärare och rektorer beskriver sin vardag, aktuella utmaningar och lösningar. Exempelen handlar om allt från bemötande, förhållningssätt och motivation till organisering av PRIV och samverkan med grundskolan, nationella program inom gymnasieskolan och arbetslivet.

Verksamheterna som beskrivs ska ses mot bakgrund av de kriterier för kvalitet inom IV som framträder ur forskning och beprövad erfarenhet. Syftet är att materialet ska utgöra ett stöd i arbetet med att utveckla kvaliteten i skolan för alla elever. Det vänder sig till lärare, rektorer och annan personal i såväl grundskola som gymnasieskola samt till politiker och tjänstemän i kommuner.

MYNDIGHETEN FÖR
SKOLUTVECKLING